Чурапчыга күн тахсар !

САҺА ОЛОХ

Чурапчы улууһун хаһыата

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

12+

2018 сыл
Бэс ыйын
8
КҮНЭ
БЭЭТИНСЭ
№ 42
(11498)

Улууска -- бу күнэргэ

«Олоҕу хамсатар дьоһун дьахталлар» кинигэ сүрэхтэннэ

Ыам ыйын 31 күнүгэр улуус дьаһалтатын аактабай саалатыгар улууспутугар дьиэ кэргэн декадатын, СӨ дьиэ кэргэн комитиотэ тэриллибитэ 25 сылын чөрчитинэн «Олоҕу хамсатар дьоһун дьахталлар» диэн дьоһун кинигэ сүрэхтэннитэ буолла.

Дьаһалта «Далбар Хотун» уопсастыбаннай-бэлитиичэскэй сурунаал эрдээктэрэ Зинаида Архипова, сүрүн эрдээктэри солбуйааччы Галина Нельбисова, СӨ Саха бэчээт тэриллэтин маркетинговай издательскай салаа салайааччыта Лира Яковлева, «Саҥа олох» хаһыат эрдээктэрэ Афанасий Захаров, өрөспүүбүлүкэтээҕи «Далбар Хотун» куонкурус кылайыыстааҕа Ирина Пермякова, Чурапчы тэриллэтэрин салайааччылара уонна улуус уопсастыбаннаһа кыттыыны ыллылар.

Улуус баһылыга Андрей Ноговицын эҥэрдэтэн туран, кинигэни хомуйан оногорбут улуус дьахталларын Сэбиэтин бэрэссэдэтэлигэр Александра Седалищеваҕа, кинигэни таһаарарга сүбэ, ойоҕун буолбут Татьяна Карповаҕа уонна эрдээктэр Акулина Кузьминаҕа эҥэрдэ суруктары уонна сибэкки дьөрбөтүн туттартаан.

«Олоҕу хамсатар дьоһун дьахталлар» кинигэ быйыл Дьокуускай куоракка «РИД «ОФСЕТ»» ХЭТ типографиятыгар 100 ахсаанынан бэчээтэнэн тахсыбыт.

Кинигэни СӨ Доруобуйаҕа харыстабылын туйгуна, Чурапчы улууһун кылаабынай бырааһын тэрийэр методическай үлэҕэ солбуйааччы, улуус дьахталларын Сэбиэтин бэрэссэдэтэлэ Александра Седалищева хомуйан оногорбут.

Кинигэ ис хоһоонун Чурапчыттааҕы киин бибилэтиэкэ үлэһитэ Наталья Захарова киэнник ырыпан, сиһилии сырдаппыт. Ол курдук кинигэ иһиннэҕитэ 5 түһүмэхтэн турар. Бастакы «Саха сиригэр дьахталлар хамсаһыылара» түһүмэхтэ дьахталлар хамсаһыыларын киэн устуоруйата, бастыҥ актыыбынай тэрийээччилэр, салайааччылар тустарынан суруллубут.

Иккис "Саха сирин дьахталларын сийиэстэрэ" түһүмэхтэ хас биирдии сийиэс туох сыаллаах ыытыллыбыта, туох быһаарыыны ылыммыттара, улуустан хас киһи, кимнээх кыттыбыттара киирбит.

Оттон "Кэрэни кэрэһилиир, үйэлэҕи түстүүр далбар хотуттар", «Чурапчыта дьахтар хамсаһынын суолдьуттара» уонна «Нэһилиэк сарсыҥҥы сарҕыттан салайааччылара» түһүмэхтэргэ улуус, нэһилиэк дьахталларын сэбиэтин бэрэссэдэтэлиэн үлэлээбит, бастыҥ актыбыыс дьахталлар, үгүс дьон туһунан ахтыылар хомуйуллубуттар. Ахтыыларга, саналарга улуус, нэһилиэк сэбиэттэрэ ханнык хайдыбанан үлэлээбиттэрин, туох саҥа сүрэннэр киирбиттэрин киһи аҕаан биэрэр.

Дьаһал кыттыылаахтара кинигэ тахсыытын биһирэппиттэр, үрдүктүк сыанналаппыттар.

Марфа ПЕТРОВА.

Тыа хаһаайыстыбата

БААҺЫНАЛАРГА – ЫҺЫЫ ҮЛЭТИН ҮГЭНЭ

Чурапчы улууһугар быйыл 632 гектар сиргэ туорахтаах культуура ыһыллара былааннанар. Оны тэҥэ 1634 гектарга кормовой культуура ыһыллыахтаах.

Наталья Чарапа баһыннаҕа "Беларус", ДТ-75 тыраахтардар хара буору ерэ күдэҥнэтэн, комуус туораабы таммалаталлар. Бу Одьулуун нэһилиэгин Михаил Михайлов салайар "Комплекс" баһынай хаһаайыстыбатын үлэһиттэрэ кураан күнү-дьылы баттаһа, ыһыы үлэтин үгэнигэр сылдьаллар. Быйыл хаһаайыстыба 304 гектар туорахтаах культуураны үүнэрэр былааннаах. Биллэрин турбутунан 207 гектары ыһан бүтэрбиттэр. Маньаха 7 үлэһит, 7 анал тиэхиньикэ үлэлиир.

"Комплекс" хаһаайыстыба кылаабынай агронома Владимир Кардашевскай билиһиннэрбитинэн, быйыл ыһыллардын көрүүгүн кэтэтэн, Хардаҕас Сайылыгар кукуруза ыһар былаанныахтар. Оны тэҥэ Уоһайга биир сылларааҕы Суданскай отту уонна сиилэскэ анаммыт "Викоовсяная смесь" диэн үүнээйини ыһыахтара. Үлэһиттэр, күн-дьыл туран биэрдэҕинэ, бэс ыйын 9 күнүгэр диэри ыһыы үлэтин үмүрүтэр соруктаахтар.

Бу күннэргэ улуус баһылыга Андрей Ноговицын, улууспутаҕы тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начаальныгыгар Анна Захарова, улуус кылаабынай агронома Марианна Пермякова хаһаайыстыба үлэһиттэрин кытта көрсөн үлэ-хамнас балаһыанньатын билистилэр, соруктары туруордулар.

Анна ЗАХАРОВА.

ҮҮТ СОҔОТУОПКАТЫН ЫАМ ЫЙЫН ТҮМҮГҮНЭН

Наслега	План 2018 г	за отчетный месяц 2018 года						за январь - май 2018 года				
		май		(- +) тонн	в %	Закуп 2017 г	2018г к 2017 г	за I - V 2018 года		(- +)	Закуп 2017 г.	2018 г к 2017 г
		план	факт					план	факт			
Алагарский	383	29,96	36,00	6,04	120,2	42,79	-6,79	61,56	86,56	25,00	110,110	-23,551
Бахсытский	329	25,75	28,15	2,40	109,3	39,42	-11,27	52,92	58,18	5,26	91,660	-33,481
Болтогинский	317	24,77	6,81	-17,96	27,5	14,58	-7,77	50,90	21,53	-29,37	33,010	-11,480
Болугурский	642	50,17	24,28	-25,89	48,4	36,30	-12,02	103,09	98,85	-4,24	102,490	-3,642
Арылахский	294	22,95	20,41	-2,54	88,9	24,57	-4,16	47,15	42,79	-4,36	57,360	-14,573
Кытанахский	273	21,33	11,76	-9,57	55,1	22,75	-10,99	43,83	23,77	-20,06	51,570	-27,798
Мугудайский	513	40,07	27,12	-12,95	67,7	36,98	-9,86	82,33	71,90	-10,43	92,990	-21,087
Ожулунский	626	48,91	31,09	-17,82	63,6	27,95	3,14	100,50	108,66	8,17	76,190	32,472
Соловьевский	545	42,59	50,02	7,43	117,4	53,72	-3,70	87,51	112,99	25,48	112,810	0,178
Сыланский	791	61,82	32,93	-28,89	53,3	49,68	-16,75	127,03	98,29	-28,73	143,440	-45,148
Телейский	325	25,40	21,36	-4,04	84,1	15,41	5,95	52,20	55,51	3,31	50,680	4,828
Хадарский	408	31,93	26,79	-5,14	83,9	30,92	-4,13	65,61	61,64	-3,97	69,000	-7,360
Хатылынский	373	29,12	19,20	-9,92	65,9	21,30	-2,10	59,83	56,87	-2,96	56,080	0,786
Хаяхсытский	330	25,82	15,85	-9,97	61,4	21,59	-5,74	53,06	34,09	-18,97	51,220	-17,127
Хоптогинский	673	52,63	19,17	-33,47	36,4	35,40	-16,24	108,14	74,53	-33,61	110,650	-36,120
Чакырский	460	35,93	38,43	2,50	107,0	36,54	1,89	73,82	101,94	28,12	106,240	-4,297
Чурапчинский	319	25,12	10,68	-14,44	42,5	11,67	-0,99	51,62	25,76	-25,86	24,270	1,486
по улусу	**7600**	**594,27**	**420,05**	**-174,22**	**70,7**	**521,57**	**-101,52**	1221,07	1133,86	-87,22	**1339,770**	-205,914

Социальнай эйгэ

ДЬОН КЫҺАЛҒАТЫН ЧЭПЧЭТЭР ТУҺУГАР

Бу күнгэргэ хамнас төлө үрдэбитин, Ийэ хаһыаталыгар туох уларыйыылар киирбиттэрин билгэри, улуустааҕы социальнай управление салайаччытын Л.В. Тосуковаҥы кытары көрсөн кэпсэттим.

- Лидия Васильевна, ыам ыйыттан хамнас алын көмөйө үрдэтэ, ол туһунан баһылыстыы сырдат эр.

- Быйыл тохсунньу 1 күнүттэн Арассыыйа үрдүгэн хамнас алын көмөйө (МРОТ) улаатан, 9489 солкуобайга тэҥнэтэ. Ити Арассыыйаҕа оскоммут үгэнит киһи тиийиэн олоруу алын көмөйүн 85%-гар тэҥнэһэр.

Саха сиригэр хамнас алын көмөйө Арассыыйа аҥын регионнарыттан урут да үрдүк этэ. 2017 сыл ахсынны 7 күнүтэр Конституционнай суут ыыммыт ураҕар сокуоран, хамнас алын көмөйүгэр ороһуон коэффициена уонна хотугу бырыһыан наадыйыллыбыт. Ол эбэтэр үһүк хотугу ороһуоннарга үгэлиир дьоннорго хамнас алын көмөйө 26569 солкуобайга тэҥнэстэ, оттон аҥын улуустарга 23723 солкуобай буоллар.

Нуорматын толору үгэлэбит киһи хамнаҕа маннан кыра буолуо суохтаах.

Дойду Бэрэсидьиэнин Владимир Путин хамнас алын көмөйүн үгэнит киһи тиийиэн олоруу алын көмөйүгэр тэҥнии туһунан уураабын олохтоох киллэрии буоллар.

Бу сыл ыам ыйын 1 күнүттэн хамнас алын көмөйө оссо төгүл үрдүөн, үгэнит киһи тиийиэн олоруу алын көмөйүн 100% тэҥнэстэ. Ол эбэтэр үһүк хотугу ороһуоннарга үгэлиир дьоннорго хамнас алын көмөйө 31256 солкуобайга тэҥнэстэ, оттон аҥын улуустарга- 27908 солкуобай буоллар.

Бу кыра хамнастаах дьон дохуоттарын үрдэтэргэ тустаах кимо буолар.

- Ийэ хаһыаталыгар уларыйыылар киирбиттэрэ. Ол туһунан кэпсээ эр.

-СӨ «Дьиэ кэргэн ийэ хаһыаталаа» сокуонугар уонна СӨ Сир Кодекстын 24.1, 24.2 ыстатыйаларыгар уларыйыылар киирдиилэр. Бу сокуон быһыытынан Ийэ хаһыаталыгар сэрэтиллиэхтэ Саха сиригэр 5 сыллаах ордук олорбут, 3-с эбэтэр оттон кэлэр оҥоһу төрөппүт ыалга бэриллэр. Уларыйыы эльбэх оҕолоох ыалга босхо бэриллэр сир учаастатын туһунан маннык чуолкайдаан биэрэр:

2017 сыл, ахсынны 31 күнүгэр диэри 3-с эбэтэр оттон кэлэр оҥоһу төрөппүт ыал сир учаастатын бэйэ бас билиитигэр, эбэтэр арендаҕа босхо ылларан аккаастаннаҕына, Ийэ хаһыаталын суумаҕа икки бүк үрдүөхтээх.

- Оттоо туох ирдэбилэр, уларыйыылар турагалардый?

- Бастакынан, 2018 сыл бас ыйын 30 күнүгэр диэри босхо сир учаастатыттан аккаастаммыттан туһунан олохтоох дьаһалтаҕа сайабылыанньа сурүйэр.

Иккиэйэн, Ийэ хаһыаталын харчыытыттан бир бириэмэлээх 15 тыс. суумалаах төлөбүр онгоһуллуон сол. Итинэн таһыаран суума туттуллубатах буолуохтаах.

Үсүһүнэн, икки бүк үрдэбит Ийэ хаһыаталаа хайаан да толору олорор усулуобуйаны туһасарыыҥа туттуллуохтаах: дьиэ тутуута, аҥыылаһарга, ипотеканы төлүүрэ.

Төрдүһүнэн, икки бүк үрдэбит Ийэ хаһыаталаа дьиэни ороһуоннуурэ туттуллуо суохтаах.

Төрөппүт бырааптан быһыылар түбэлтэҕэ, Ийэ хаһыаталыттан туһанар көҥүлэммэт.

-Тэҥнэтэр туох этиҥ этэй?

- Арассыыйаҕа социальнай сулууспа тэриллибитэ 100 сыллаах үбүлүөйүгүн, социальнай сулууспа үгэнитгэрин, бөтөрөоннөрүн, социальнай эйгэ үгэнитгэрин биһиги тэриллэ аҕыстан эҕэрдэлиибин. Барыы үгүөнү-көрдөнө, үгэбит таһаарыылаах буоларыгар баҕарабын.

-Лидия Васильевна, ааныгычыларбытыгар анаан сити ускарыйылары сырдатыыгар махтанабын. Үгэнитгэр сиппиҥэри баҕарабын.

Марфа ПЕТРОВА.

Ыччат бэлиитикэтэ

Көхтөөх үлэ үгэнигэр

Ыам ыйын 25 күнүттэн устуйуоннар тутар этэрээттэрэ тэриллэн, араас оруттэх үлэбэ-хамнаска кыттыһан, көхтоохтук үлэлии сылдьаллар. Этэрээккэ уопсайа 20 ыччат үлэлиир. Маны сүрүннэн Чурапчыттааҕы анал үөрэх кыһаларын устуйуоннара бааллар. Онуоха сана тутулла турар «Утуо» Айыы кыһатын ханаваакылаах ыччатын сылдьыбыттара.

Итинэ тэҥэ Чурапчы нэһилиэгэр халаан уутун содулларын туораатыыга, челүгэр түөрүгэ үлэлэстилэр. Ол курдук Куокара үрэх даамбатыгар ыһыллыбыт бохтоору хомуйдулар, ыраастаатылар, суолу онгороуга, туһарыыҥа үгэлэстилэр. Оны тэҥэ Чурапчы нэһилиэгэр баар муостары, тротуардары, көрө баллыг миэстэлэри соргутэн, тас кэстүүтүн туһаран кыраасканнаатылар. Скверлэргэ, болуоссаттарга сибэкки иҥиттэрин ыраастаатылар, буорун бөлөмнөстилэр.

Онон Чурапчыбыт нэһилиэгэ үбүлүөйдээх сылын көрсө, улуус киинин туһасарыыҥа, киэргэтиигэ Чурапчы чулуу ыччаттара күүрэнээх үлэ үөһүгэр сылдьаллар.

Марфа ПЕТРОВА.

Биһиэхэ суруйаллар

БАХСЫТТАН СИЛИС ТАРДАН...

Чурапчы Бахсыта. Айылҕа аҕаан оҥорбутунуу, бэйэ-бэйэтэрин арыалластыт курдук чугас-чугас икки аарыма булгуннаах үс үрэх түмсүһэр кырдалын баһыҥа, үрдүк күөнүрэнэн, кэрэ мылдааларынан тахсар күүн көрсө, киирэр күнү атаара тураллара бэйэтэ туспа кэстүү. Аны тиҥиирэс тиит булкаастаах ньуолах хаһыгнарынан туламмыт обургу, сороҕо чоноолох алаастарын, кэнэс от үрэхтэрин икки ардыларыттааҕы кэрин тыалара нуҥаратта иҥийбит чуумпуга, арыт сиккиэрэ биэнэ суугнуу хамсыылар.

Хаана да курдук майгыннаһар үтүө айылҕалаах өрүстэр кирбиилэрин бөрө нэһилиэгиттэн, Бахсыттан саха тыйаатыр уонна муусука ускуустубатын аптырыт арыыстара тахсыбыттара. РСФСР уонна САССР норуодунай артыыстара Петр Решетников, Марк Слепцов, САССР норуодунай артыыха Тарас Местников, САССР үтүөлэх артыыстара Дария Баранова, Алдриан Слепцов, Спартак Слепцов, АССР культуурата үтүөлэх үгэнитэ, саха тыйаатырын, „Киинг" уонна „Лена" киинэ тыйаатырдар дириэктэрдэриэн үлэлээбит Михаил Решетников, билиитилэртэн Александр Дьячковскай- Саарын, Майя Слепцова үөскүлэр. Оттон нэһилиэк, улуус иҥиэн биилэр ырыаһыттары Михаил, Иннокентий Барашковтары, олоҥхо жанрын толороччу Афанасий Соколыниковы уо.д.а. аттаталыыбыт.

Чурапчы буойун суруйааччыларыттан биирдэстэрэ, драматург, артыыс, САССР ускуустубаларын үтүөлэх деятеле, Бахсыттан силис тарпыт уон сэттэ, уон аҕыс саастаах дойдутутар маҥнайгы колхоостары тэрийсибит (оччолорго комсомолец) Николай Дмитриевич Слепцов- Туобулаахап төрөөбүтэ быйыл күүн сүүс аттаах сылын туолуоҕа.

Кини Москваҕа ГИТИС (государственай институт театрального искусства) сахаларга анаан аспыт национальнай устуудьуйатыгар хаалан РСФСР, САССР норуодунай артыыстара Афанасий Петрову, Матрена уонна Макр Слепцовтары, САССР үтүөлэх артыыстара Иоким Избековы, Николай Харитоновы кытта үөрэнэн, 1936 с. үрдүк үөрэхтээх артыыс идэлэнэн эргиллибитэ. Саха тыйаатырыгар үгэлии сылдьан пуччалыы пьесалары тылбаастыыра, бэйэтэ эмиэ айара. Ол курдук „Абыраам аҕабыт" пьесаҕа өрөспүүбүлүүк куонкуруһуттар иккис биириэмийэни ылбыта. Оттон „Биһиги кыайыахпыт", „Селькор Сэмэн" пьесалара тыйаатыр уонна кулууттар сыаналарыгар эбэхтэ турбуттара. Айыыларыгар кэнэн, Николай Слепцов 1938 с. Сэбиэскэй Сойуус суруйааччыларын сойуутуттар ыытыллыбыта. 1940 с. Москваҕа А.М. Горькай аатынан литературнай институтка үөрэммитэ. 1941 с. сэтиннэригэ сэриигэ ыытыллыбыт Сретинскэйгэ байыаннай пехотнай училищеҕа ыытыллыбыта. Саатын Чита уобалаһыгар Даган станцыяҕа салаатчылары сэриигэ бэлэмнии, үөрэтэр 91-с резервнай полкаҕа кэнол хамаандыырынан анаммыта.

Арҕаа фронтка ыытыллыбыт корпуһун сайабылыанньа бөҕүтүн суруйбута. 1946 сыл бүтүннүгэр сэриитэттэн аармыйаҕа иннинэ кирбиигэ ыытыллыбыта. Н.Д. Слепцов 1154-с, оттон 1212-с стрелковай полкалар саастаатыларыгар сэриитэспит.

1945 с. сэтиннэригэр „Кыһыл сулус" уордьаннаах эргиллибитэ. Кэлэҥ, Саха тыйаатырыгар арҥыстыыр үгэтин салҕаан сүүстэн тахса араас оруолу толоруоҕуна. Алампа Софронов „Таптал" драматыгар Сис Сэмэнин, Тимофей Сметанин „Лоокуут уонна Пыргыһын" айымныыларыгар Мардьаанайы, Степан Ефремов „Лэкиэҥнэгэр" Намыын Уйбаанны оонньоппоотоон көрөөччу биирэбилиин ылбыта. Тыйаатырга үгэлии сылдьан „Остоох арҕаҕар" сэрии тиэмэтигэр пьесаны суруйбута, оттон „Алмаастаах тайҕаҕа" айымныыта өрөспүүбүлүүк куонкуруһуттар бириэмийэлэммитэ. 1962 с. Саха сиригэр тыйаатыр ускуустубата уонна литература сайдыытыгар үтүөлэрин иҥин Николай Дмитриевич Слепцовка Туобулаахапка „Саха АССР ускуустубатын үтүөлэх деятеле" уруук аат иэриллибитэ.

Артыыс, буойун суруйааччы 1964 с олохтон туораабыта. Кини сырдык аата бар-дьоҕуттар, төрөөбүт Бахсыттыгар кэн тутта аатталлар.

Буойун поэт Слепцов Николай Дмитриевич-Туобулаахап сырдык кэриэйиэгэр

Туобу Баатыр аатынан
Туобулаахап дьиэлэтиг,
Айар куорсун аҥыынан,
Боотур курдук кэлэтиг:
„Абыраам аҕабыт" пьесаҕа
Биир уратын таҥаҕа уурбутуг:
Ол оттон кэрдиистиг дэбэйбит,
Бар дьоннор бэлэсин үөрүүтүн:
Хомуурай тыл уҥа сиэбэн,
Хоһоонуг сүрэҕэ тиийбитэ.
Дьиг саха уранна этиигэн,
Ырыаҕа тэнийэ күүрбүтэ.
Төрөөбүт Чурапчыг сиригэр,
Нуоҕайдар хаһыгнаах сиригэр,
Суруйааччы,
Драматург,
Драмартист-дьон
Аатынан аан бастаан
Утуйдар аҥылаат уурбутуг:
Буорах сытыаах сүүнэгэр
Төрөөбүт туйгэҕэр таптаҕыг,
Айылҕаны сүүнүн суоттуурдуу
„Аҥыыдан" хоһоонтоор
Аналлаах ыытыыг,
Чаҕылхай биир туһан кэриэтэ,
Бу кылгас уҥуохан олоҕор
Айылҕаг таҥаҕа арыгыраан,
Эн мунаг үрдүктүк хоптуг:
Олуонтан аҕыйбут ыллыыг
Кэтуоҥ ыччаттар саҥалар.
Дойдуттар, дьоннорбут эн аатыг
Кэрдиистиг кэн тутта аатталлар.

Семен Иннокентьевич НИКИТИН.

Чурапчы нэһилиэгэ төрүттэммитэ 370 сылыгар

ТӨРҮТТЭММИТ БААР БУОЛЛАҐЫНА...

Чурапчыбыт сэлиэнньэтэ төрүттэммитэ 370 сылын бэлиэтээнин барыбытын тэнийэн долгутар. Саха дьонутар сүрдээх дириҥ ис хоһоонноох этии баар: "балаҕаннаах – бараанаак буолбатах". Кырдьыга даҕаны, "балаҕаннаах" тоҕо бараанаак буолуохтааҕый ис сабаатын көҥүлэ баарын, бэйэтин баһын бэйэтэ билиэрин кэҥиэ дии саныыбын. Бу баар, дьиҥ иҥэ киирэн туран эттэхпэ, саханы саха онорбут ЫҢык өйдөбүл!

Хайа баҕарар дойду, улуус үөскээһиҥэ – төрүт уус сэлиэнньэлэргэн саҕаланар. Ол дойду күүһэ – күдэҥэ, киһи буолар, көмүскүөр ойо-санаата олорго түмүлгэр. Ол историческай оруолун Чурапчыбыт сэлиэнньэтэ 370 сыл устаалаах туоратыгар дылго курдук толорон кэлиэ эҥ, диэн саныахха үчүгэйэ сүрдэх. Ити курдук тосхоллоон эргитэ санаан кордохпо, Чурапчыбыт сэлиэнньэтэ барахсан үөскээбит-тэрээбит, үммүт-сайдыбыт, буспут- хаппыт олохпут кининиэн, тордуҥэн буолар толору быраастаах эбит!

Лаҥ дойду бары кылбыгынаах куорат-ааттаан ордорон, буордаах Чурапчыбытын ахтан аҕай кэпсэхпинибит эҥ, ол курдук тарбыныаах биһиги Чурапчыбыт!

Саха, нуучча саахылар Саараан олорбут сирэ - Чурапчы, - диэн Дьуон Дьаҥылы саамай сөпкө бэлиэтээн эппитин мин бүтүн күөн тутта хаҥыныыбын.

Өрдөөҕүтэ, чөтчулаан эттэхпинэ, балаҕан ыйын 30 күнүгэр 1993 сылаахха татталлаах "Сана олох" хаһыатыгар "Дорооболорун, Чурапчым кырдьаҕастара!" диэн публицистическай ыстатыйаны суруйбуттаах эбиппин. Онно эппит эбиппин: "Сут-кураан, сэрии мис-киирдэх сылларын туораабыттарын таһынан саамай махталлаах баар: Чурапчы бүтүннү көлүөнэтигэр күн сирин көрдөрбүттэрэ уонна кинилэри тус бэйэлэрин кыһалҕаларын, үөрүүлэрин-хомолтолорун ортотунан сирдээн, үөрэтэн-такайан, майгы-сигили тордуҥ биэрэн улаатыннарбыттара. Ити иҥин Чурапчым ыҥык кырдьаҕастарыгар нөрүөн нөргүйэбин!" диэн.

Ити 25 сылааҕыта суруйбуттэбин, онтубаахтыт убай тэҥэ саныыр ыҥык кырдьаҕастарым үгүстэрэ тыынныах бэйэлэрэ билигин суохтар. Кинилэр онтулларыгар үөскэбит көлүөнэ дьон, Чурапчыбыт сэлиэнньэтин онтүүн-дьүүннүүн туһаран, барбах эрэ таас дьиэлэри дьэргэтэн эрдэхтэрэ дии санаатахпына, мин дьоҕускаан сүрэхим уоруйуҥ уонна күөн туттуурдан туолар.

Соҕобүн уонна сүгүрүйэбин Дмитрий Петрович Коркин хайдахтаах хаттаг олохтон өйү-санааны түмэн, Көҥүл тустуулу Өрөспүүбүлүкэбит аатын-суолун үрдэтэрдии, күөрэччи аттыан таһаарбытын, Роман Дмитриевичтэн, Павел Пинигиниэн Олимп чыпчаалын дабайтарбытын! Оччолорго биһиги Чурапчыбыт олоҕо-дьаһаҕа хайдаҕын бары бэрэ диэн билэбит. Мин итиэннэ этэхпин баҕарабын - Чурапчыбыт бэйэтин иннин бэйэтэ соломмута, бэйэтин аатын –суолун бойотэ онностуммута уонна атыттарга сүнкэн суолталаах тирэҕи биэрбитэ диэн.

Тоҕо онтуҥуй диэтэхпэ, Тойон Таатара киһиэхэ бэриллэр бары дьоҕуртан матарбатаҕа: суруйаанчы диэтэхпэ суруйаанчы, историк, тыл үөрэхтээҕэ диэтэхпэ тыл үөрэхтээҕэ, худуоһунньук диэтэхпэ худуоһунньук, педагог; учуутал диэтэхпэ педагог курдук суду күүһү түмэрүөскэтэр сүнкэнэ-эҥэй талаанныары, баарынан эттэхпэ, харыыта суох биэрбит эбит эҥ!

Историктарбыт Г.П.Баҥарин, Г.Г.Макаров, тыл үөрэхтээхтэрэ С.А.Новгородов, Е.И.Коркина, Н.Д.Дьячковскай, суруйаанчыларбыт Дьуон Дьаҥылы, Мэскэй Доҕордуурап, Василий Яковлев (Тос), Иван Федосеев – Доосо, Алексей Бродников, Феоктист Софронов, Болот Боотур, Василий Яковлев - Далан бары дьайыыларын норуот иннигиттин түстэҥиннэ уонна комуоскэҥиннэ анаабыттара биһиги үөскүүр көлүөнэ дьоммут улуу дьоллорунан буолар диэн өйдөбүлтэхтэлиг.

Кэм-кэрдиис оҕуллуутун ситиһэр өйдоох-санаалаах эрэ буоллахына, бу дохсун уларыйыылардаах олохпо ордоҕун уонна көскиллэнэҕин, ситиһиилэнэҕин. Чурапчы бүгүннү сайдыытын түстэспит, өйөөбүт инники кирбиитэргэ кимиилэхтик тахсарбытын хаачыйбыт чулуу дьоннорбутугар Өрөспүүбүлүкэбит Ил Дархана Егор Афанасьевич Борисовка, Өрөспүүбүлүкэбит Сокуонунан көмүскэниитин тордун уурсубут, парламеммытын салайбыт Афанасий Петрович Илларионовка, улууспут баһылыктарынан үлэлээбит Алексей Алексеевич Шадринна, Иван Степанович Сивцевка, Иннокентий Николаевич Аммосовка, Семен Илларионович Яковлевка уонна бүгүннү лидердэрбитин биир ойго-санааҕа түмэн, тахсыылаахтык үлэлии сылдьар улууспут аҕа баһылыгар Андрей Тимофеевич Ноговицынна тоноҕолоон махтанарбыт бары өргүнэн сиэрдэх. Барыларын аатыыр кыахпын бу дьоҕус ыстатыйа иэнэ көҥүлэбэт, кинилэри билэбин, бүгүннү олохтор даҕаны эйэдэмнэхтик көрсөбүн.

Көрсөбүн дойдубут киниигэр – Москваҕа! Онно Чурапчы аһа-уота өрө түлэн турар түҥүлгэлэрин кордохпутэ, олустук астынабын уонна : "76 сылааҕыта аһыыр аһа суох буолбут, суоһуҥэ –сылгыта сохтор кутталга киирбит мин Чурапчым билигин, улуу Москва кылбэйэр киниигэр көлөн, аһын-уолун өрө аҥыан олорор эбээт, тугун баҕас үчүгэйэй!" диэн күч: тутта коробун, аспытын омуктар хайгыыларын истэн, үөрэбин-дьоллонобун!

Ити курдук биһиги сэлиэнньэбит –Чурапчыбыт аата-суола ыраахха диэри дуораһыйар. "Токур балаҕаннаах оптуутар ресторан тутуохтут, мин дьонум, Чурапчылар" диэн, Дьуон Дьаҥылы ырааҕы өтө көрөн эппитэ ити чахчы олохпо киирдэ буолбаат, хайдахтаах дьыбарыастарга биһиги дьоммут билигин көлөр-барар дьону айах туталларый! Ити этэр биһиги Чурапчыбыт иннигиттэҕин, ити ыйар сайдыытыттан хаалсыбатахпытын. Цивилизованнай олох тордуҥэн буолбут айылҕа гаана – күөх толоно биһиги Чурапчыбытыгар Улуу Өлүөнэ оруспутун туораан кэлиэ. Итэр уу үчүгэйэ баар буолла. Онтон аттыын ситэрэн-хотороон иннэктэрэ, биһиги дьоммут Чурапчылар! Колледжтар, физической культуура института- бу балар чэгиэнчэбдик сана көлүөнэ Чурапчылары үөскэтэн - үүнэрэн таһаарыахтара дии санаатахпына, сүрэхим үөрэр, ааранан мин аҕа көлүөнэбит иннигэр ыҥык иэйи толоруута кытыгастаах курдук санаабын эҥ, бу киниг баара! Итини этэн эрдэхтэрэ – баар тиийиллиэхтээх, ойобуллаах, көскиллэх диэн!

Түгэн көстубүтүнэн, историябыт биир түгэнин ойдотон-санаатан аахыахтын баҕарабын. Мин СГУ саха салаатыгар студенньыр сылларбар "Доҕоттор бэлэхтэрэ" диэн тэтэрээти олохсуйбутум. Ол кэмтэ саныырым " Бу ойо-тэбэ сылдьар уоллаттаран –кыргыттаран дьэ хастара тыыллан-хабыллан тахсар эбитий?! " диэн. Бу тэтэрээптэр кинилэр бастакы хоһоонноруун, кинигэлэрин, ыстатыйаларын буламмын, тыл-ос суруйтаран ыларым. Билигин онтубун олус күндүтүк саныыбын. Дорун-дорун да буоллар, ылан коробун. Ол студенттаабыт сылларбыттан Мария Николаевна Михайлованы биэрэрим. "Сэргэлэх уоттара" диэн Эрчимэн литературнай куруһуогар биирдэ сылдьарбыт. Кэлин "Сана олох" хаһыакка биирдэ үлэлээбиппит. Таҥсар уонна ойоһор этибит. Мария Михайловна, көргэн тахсан, араспаанньата Сидорова диэнтэ уларыйбыта.

Сурунаалыыс, поэт Мария Николаевна Сидорова 1991 сыл муус устар ыйыттан Чурапчы сэлиэнньэтин хаһыатын "Чурапчы уоттара" диэн аатынан таһаарыы редакторынан анаммыт. Бу оччолорого улахан культурнай олохтут биир сүдү суолталаах событиетынан буолбута. Онон сибээстэн эбитэ буолуо, 1991 сылаахха "Сана олох " хаһыакка муус устар 25 күнүгэр "Сэлиэнньэбит хаһыатын бастакы нүөмэрэ" диэн дьоҕус ыйытыыларыны суруйбут эбиппин. Онно туох диэн ис хоһоонноох суруллубутун уонна бу суолталаах дьаһал саҕаланыыта хайдах тэриллибитин ойдоон-саная аахар туһуттан ол бэлиэтээһиммин хайдах баарынан киллэрэргэ быһаарыммын, баҕардар, бу үтүө дьаһал баар буола сылдьыыта саҥаанаарай диэн, үтүө баҕа санаанан салайтаран... Онно суруллубут: "Күндү аҕаанчы, бүгүн эн илиигэр олох барахсан сана күүрэнинэн, эрэлинэн, проблематыынан толору, ороҥуоммут аатыттан-суолуттан тардыстыылаах" "Чурапчы уоттара" хаһыат маҥнайгы нүөмэрин ыллыг. "Чурапчы уоттара" – народнай депутаттар Чурапчыгаабы советтарын органа. Хаһыат совет үлэтин, Чурапчы сэлиэнньэтин олохтоохторун үлэлэрин-хамнастарын, көрсөр проблемаларын сырдатыыҥа, эйигин туруорсууларгытын сырдатыыҥа, олохпо киллэриигэ көмөлөһүөҕэ, үтүө субэйиннэн буолуоҥа диэн эрэнэбин. Хаһыат редакторынан СССР журналистарын сойууһун чилиэнэ, "Сана олох" хаһыат редакторын солбуйаанчы М.Н.Сидорова аналлаах, 5 киһиттэн састааттаах редколлегия биэрэтиллиннэ. Хаһыат сыаната - 30 харчы. Ыйга биирдэ тахсар. Суруйтарыы народнай депутаттар нөҥүө ыытыллар.

Хаһыат маҥнайгы нүөмэриэр Чурапчы сельской советын президиумун сэлиэнньэ олохтоохторутар эҕэрдэтэ, совет председателин солбуйаанчы М.Н.Мишкиэтэн интервью, аҕаанчылар ыйытыыларыгар эппиэттэр, о.д.а. маҥнайгылар бэчээттэнэллэр. Суруктаргытын сельсовет уонна "Сана олох" хаһыат аадырыстарыгар туспа бэлиэтээн ыытыллар. Сэмэн Туман".

"Чурапчы уоттара" хаһыат хас нүөмэрэ тахсыыта буолуой? Мин хомуурбар бу хаһыат редактора М.Н.Сидорова (Михайлова) 1992 сыл токсунньу 30 күнүгэр "Чурапчы уоттара" диэн сэлиэнньэбит хаһыатын тиһэх нүөмэрин "Тумакка – хаһыат бүтэнник нүөмэрин бэлэх. М. Сидорова. 7/2-92с., Чурапчы сэлиэнньэтэ" диэн бэлиэтээбитэ баар.

"Чурапчы уоттара" диэн аатынан сэлиэнньэбит хаһыата уонсайа 10 нүөмэрэ тахсыбыт эбит. Бу хаһыакка туох ис нүөмэрин торбуос сирэйэ "Ыйытыҥ - эппиэттиибит" диэн хоруйдааһынынан уонна "Народнай суут иннинэрэр" диэн информациянан түмүктэммит. "Чурапчы уоттара" диэн сэлиэнньэбит бастакы хаһыатын маҥнайгы уонна тиһэх нүөмэрдэрин ис хоһоонноро итинник. Ити аата "Чурапчы уоттара" хаһыат 10 нүөмэрин таһааран баран, 1992 сыл токсунньутун 30 күнүгэр бэлиэтээһиннэтэ тохтообут эбит диэн өйдөбүлгэ көтөбит. Хаһыат редактора М.Н.Сидорова (Михайлова) миэхэ "Чурапчы уоттара" тиһэх нүөмэрин 1992 сыл олунньутун 7 күнүгэр бэлиэтээбит эбит. Мин ол кэмтэ "Сана олох" хаһыат редакциятыгар үлэлиирим. Бу түгэни сүрдэх наадалаах , үчүгэй тэрээһин үөскүү сылдьыбытын ойдотон-санаатан аахар уонна баҕардар "Чурапчы уоттара" уота-күөҥэ быйыылы үбүлүйдэх сылынан хаттаан күөлүйүөхтэй диэн үтүө баҕа санаанан салайтаран ис санаабын биир көрдөөбүн тутунан бу дьоҕус бэлиэтээһини оторбуттар омуоллаабаккыгыттар кордеһүбүн. Тоҕо диэтэхпэ, оторбут көрчик кэммит биир ситимэ этэ буоллаҕа – "Чурапчы уоттара" хаһыат! История оруу ити курдук ойдото-санаата турар үгэстэх.

Хаһан да Чурапчыбар укчэнэрбин эрэ, Чурапчы үтүөкэннэх публицистарын –Николай Соловьеву, Гаврил уонна Михаил Ефимовтары, Михаил Перминову, Роман Максимовы, Иван Кандинскайы, Дмитрий Лазаревы, Алексей Бродниковы, Даланы, Феоктист Софроновы уонна кинилэр көлүөнэлэрин, оту тэҥэ баар дьоннон Павел Федоровы – Сомоҕолу, Иван Федотовы, Дмитрий Чечебутовы, Иван Павловы, Степан Попову, Иван Пономареву о.д.а. ойдоон – санаан ылаттыыбын. Уонна Чурапчы эбэлэр уҥуор-маҥаар тумуллаларынан сирдэтэн, хаһан ол дьоммут олорбуттар этэй диэн санаан аҕарабын. Чурапчы публицистара – Чурапчыны көмүскэбит; историятын, төрүттэрин ойдотор - санаатар тэрээһиннэри оторбут, олохсуйбут; Чурапчы улууһун историятын бары көрдөөбүн иҥэн-тоҥон үөрүнэн дьоннор этилэрэ. Биһиги махталлаах буолуохтаахпыт; кинилэр аатларын –суолларын кыах тиийэринэн үйэтитиэхтээхпит. Ол биһиги ыҥык иэспитин толоһуммут көстүүтүнэн буолуо этэ. Чурапчы публицистара – Чурапчылара сайдарын баҕыйыннара, бүгүннү Чурапчыбыт дьонунан –сэргэтинэн олохпо киирэн эрэрин курдук коробун уонна онтон олус диэн үөрөбүн. бүгүннү Чурапчы сэлиэнньэтин хас хардыыта, ситиһиитин сэргии, махтана, эрэнэ саныырым тоҥо-тобото итиннэ сытар. Чурапчыбыт сэлиэнньэтин 370 сылынан бар дьоммун эҕэрдэлиибин уонна историябытын олус үчүгэйдик, көскиллэхтик көмүскэн, үйэтитэн иҥэриллэрин күөн туттабын.

Салгыллыан 4-е стр. көр.

Чурапчы нэһилиэгэ торуттэммитэ 370 сылыгар

ЧУРАПЧЫ ТУЬУНАН ӨЙДӨБҮЛ

Чурапчы туйунан өйдөбүл
Эйиэхэ, миэхэ ааҕыс күүн.
Чурапчы туйунан өйдөбүл
Эйиэхэ, миэхэ ааҕыс сүүн.

Чурапчы туйунан өйдөбүл
Сиэмэхэлэр, тулаҕ тэрилэ,
Чурапчы туйунан өйдөбүл
Кинилиэхэ ырыаҕа, тойуоҕа.

Чурапчы туйунан өйдөбүл -
Кэлгэнэ сиэтиэ, хос тыыла,
Чурапчы туйунан өйдөбүл -
Түрүлгэньы, алгыстыт суола.

Чурапчы туйунан өйдөбүл –
Сахабыт дьонун кэнэ туттуута,
Чурапчы туйунан өйдөбүл –
Бу аҕыс, саатыыт тэрдьыта.

Чурапчы туйунан өйдөбүл
Эйиэхэ, миэхэ ааҕыс күүн.
Чурапчы туйунан өйдөбүл
Эйиэхэ, миэхэ ааҕыс сүүн.

Сэмэн Тумат "Чуумпуга торообут хоһооннор" диэн кинигэтиттэн, Дьокуускай, 2000 с. стр 45-46.

ЧУРАПЧЫМ ЧАРАҢГАР

Кэтэҕэр күн эйиэхэ миэхэрдиир,
Тоҕоҕор күн эйиэхэ эйэлгэлэр.
Сыыһыын ингэнньэлэт эйэҕэн
Суоттаан, тиэйэн кэлтэн ыам -
Күөгэйэ нуохайыар чараҥым,
Күөгэйэ нуохайыар чараҥым!
Күн сиргэ көрүөхтэн эбис диэн,
Сүрэхэ таптаны тыыннаах диэн,
Аҥыыра Иҥнэбит айыы дьоҕо аҕаан,
Алгыстаах ааҕыллыбыт – Күөгэйэ нуохайыар чараҥым,
Күөгэйэ нуохайыар чараҥым!
Үйэлэрэ көрүлэн бэйэлэр
Үтүөкэн мэйиэхэ эбиллэр.
Дьүөгэлэр дьоҥуттар, ыччаттар
Ийэҕэлгэ тардыылаах эбиллэр –
Күөгэйэ нуохайыар чараҥым,
Күөгэйэ нуохайыар чараҥым!

Сэмэн Тумат "Чуумпуга торообут хоһооннор" диэн кинигэтиттэн. Дьокуускай, 2000с., 35-36 стр.

МОДЬОҺО ТАРДЫЫТА ЧУРАПЧЫҺАР

Эрийэ эҥэрэлэн тэлбиит,
Сорулаҥнаан тыыгыбыт,
Кырыа чаҥыыстаах Чурапчым,
Кэс тыыбын диэбин дуу.
Алкан остуол диэбин дуу.
Аат аатыгын,
Алгыгыйыгынан бэҕэрдэбин.
Эн ыаныс буоҕэлэр
Уоскуоттаах эҥэ бүрүйдэхтэриэ.
Эн кэлэх кырыскэр
Кэлгэнньэбэтэх эҥэ аҥаастыыта.
Тыыгыран-сыдьаанным тардьыстыыта,
Торуулэ-тобоҕо ааҕуута
Эйиэхэтэн сиэбэстэхэ,
Эйиэхэтэн сиэтиэхэ
Бэҕэ диэн, Чурапчыам,
Биэбин эҥ, дьиэ чэчэ.
Уо, мин эҥэ буоҕуран дуо,
Уонуган сиэрилэр уоскэтэрэн
Быдьаскаҥыт эҥ
Бастыт бэтэрэннэт,
Дьыгыа Хаан
Дьэнсэйэмэтэннэт:
"Айыы сиргэ аҕыйах,
Күн сиргэ кэтэй!" диэн
Ахсыс сиэнэ
Арҕыстэннэт!
Бэйиэлэн аах оҥос тыыла
Бүөрдэ-хатарда.
Сырдыыка, үйэлэхэ тардыстыы
Сыанан-арыыннан аҕыйаатах суола
Сиэ - биэр эйиэхэ бүөрдэ.
Бэлэй-таҥым сирдэрэ ааҕыллар,
Бу туруу собулэн-ордоруон,
Тэнэн кэлэрбит бүгүүй,
Тоҕус тэлэннэх Чурапчыам!
Үүнэр мэнэ – сиэдэ,
Уоскуур кэрэ – тэҥнэр
Бэар буоларын көрдөтө
Бэрэдэрэ, тэрүгүрдэрэ
Оҥорбут ааҕыгыт кырдьыга
Оҥус диэн нэлэ буоларбыт,
Онто суох хоскоо туоннаммыт эбит,
Тірэх буоларбыт кырдьыгынан
Тоҕоруун эбэт, Чурапчыам,
Тоҕоруун тиэтэньэр Чурапчыам!

Сэмэн Тумат.

Иннирэх тылынан

Уоттаах сэрии ортотунан Москваны, Ленинграды көмүскээбитэ

Егор Николаевич Оконешников Чурапчы оройуонун Тандa Бахсыгыгар 1918 сылааччаҕа ыам ыйын 6 күнүгэр төрөөбүтэ. Кини сэтэ саастаах ийэтэ өлбүтэ, оҕоҕо кыра саастыгын тулаайах буолуутун, ас-таҥас көмөтүн, араас кыһалҕаны биэрэн улаатыта. Онон бэйэлэ аҕыйах төрөөбүтэ 100 сылын туолла.

1936 сылааччаҕа Болоҥуускай 4 кылаастаах оскуолатын бүтэрбитэ. Оччолорго интэбэккэ аҕаар-суруйар буоллаҕына Каганович аатынан колхуоска хонуу бириигэдьиириэтэ анаабыттара. Ол кэмнэ лойдута умайар уот-кураан бүрүүкээбитэ, ас-таҥас өссө көмөлөнэбитэ. Бириигэдьиириэтэ үлэлии сылдьан, 1941 сыл атырдьах ыйыгар Егор Николаевич бастакы ыытыллыыга хабыллан, армияҕа барбыта. Кини Нижне-Удинскайга кавалерийскай чаҥкыс үөрэнэн баран 93-с стрелковай дивизия составыгар киирэн Москва оборонатыгар тиийбитэ. «Ийэ дойдубут арааһа ньургун уолаттарын кытары иэн-бии курдук саалаан, арыыллар хаары, оксуону аттыгынан, сороҕор сотобут ортотуттар диэри муустаах уулу көҥүн, дьыбардаах сарсыарда тоҥон-хаган оскуола сылаанатыгар сытан остоҕу көтиирбитэ»,- диэн аҕыйах ахтара.

Тимир ыарык бириэ болоот түмсүүлэх тымыры Юхнова станцияны фашистэртэн босхолоһуннуна олорон олоҥ буоруйан сытыы аан бастаан билбитэ, бойобуой сүрэхэнньиин онно ылбыта. Илин Сибиирэтэҕи дивизияны генерал-майор К.М. Эрастов хамаандалыыра. Манна ыраах тымныы кыраай уола Егор Николаевич оччотоҕу байыаннай тэхэнньикээрэ сатабыллаахтык үлэлэспитин, куттаҕына суох буойун быһыытынан көрдөрбүтүн, остоох саастарын тоҥтору охсуута хорсунньук сэриилэспитин ийин командование хайҕабыллан ылбыта. Аҕыйах табаарыстарын кытта биирэ Ийэ дойдуну көмүскээһиннэ биир быһаарыылаах киирсии буоларын дьоҥнолук ойдүүрэ.

Ахсыныы 5-6 күннэригэр остоохчо бэйэлэрэ угары кимэн киириннэ саҕаламмыттара. Остоохтор Москва аттыгар бастаан ыытыллыбыт кирбиигэриэтэн 170-180 биэрэстэ юриэ тоҥтору охсуннубуттара. Гитлеровецтар Москваны эрийэ көтөн бэриннэрэр туйуттан сүүрүн охсуулларын Тулаҕа туһаайыыллара. Ол ийин аҕыйах сэриилэһэр дивизиятын Тула туһаайыыгар оборонаҕа бырахтыыллара. Манна остоох тоҕо эмит баһыйар күүһүгэр киирэ сатаабытын ийин сибиэскэй буойуннар модун саналарын кылайан булуруннилэр.

Бу кыргыһыыттан аҕыйах хаҥас оттуулэр баһыйан, госпиталыга киирбиттэр. 1942 сыл сэтинньи 1 күнүгэр үүрэн 510-с стрелковай полк составыгар киирэн, Ладожскай күөлүгэр Ленинград блокадатын босхолоһо барбыта. Москва-Ленинград тимир суол линиятын көмүскүүр кырыктаах кыргыһыы үөһүгэр түбэлэр. Бу кыайыы эбэтэр ылайгарыы хорук тымыра буоларын кыргыһыы хонуутуттар сыыдьар саалаалар үчүгэйдик ойдообуттэрэ. Ол ийин бойоҕорин икки ардыгарыгар тиһэх хаан хаалыыр, үрүт күн ойбоотуйуор диэри кыргыһарга тыллаарын бэрэстэбиллэрэ. Хас биирдии миэтэрэ тимир суол линиятын, станциятын, дэриэбинэтин аайы үчүс хаан тохтороо.

Бу сылааннаах аҕыйах 1943 сыл олунньу 7 күнүгэр хаҥас атаҕын сототуттар баһыйбыта. Госпиталыга эмтэнэн үүрэн 864-с стрелковай полкаҕа ыытыллыыллара. Бу Ленинград аттыгар Пушкинэ юрааҕа туһаайыыллыыллар эбэ. Манна тобуктарыгар диэри уулаах окуопаҕа сууккаҕа 125 г. киирэн, хаппыыста уута миин бөрөлөрэ. «Оччолорго траншея иннэгэр 12-лии чаас дьуһуурустубалыыллыбыт; ол кэннэттэн земляноҕа тахсан куурдуна, сыныьана түһэрбит», -диэн аҕыйах ахтара. Кини манна блокада 900-с күнүттэн саҕаламмыт, 433 түүннээх күн эмтэнэ сылдьыбыт бойобуой сорудаҕа толоруспута. Ленинград блокадатын букатыннаахтык босхоломмута. 1944 сыл тохсунньу 14 күнүгэр хаҥас окуопаҕын миинэ оскуолкэнэ тоспу тэннитэ. Кини илиитин чолбуор түһэрэр туйуттар кыһаллан үс тогул ыарахан эмтэрэссийэни онорон сатаабыттара. Ол эрдэҕэ баһыйыыта улахан буолан, илиититтэн малийбитэ.

Аҕыйах сэриигэ сылдьан үөрэ улахаттык баһыйан, 1944 сыл атырдьах ыйыгар 2-с группалаах инвалидтыы буолан кэлбитэ. Дойдутугар кэлэн, Маленков аатынан колхуоска, «Эдэр ыччат» колхуоскаҕа хонуу бириигэдьиириэтэ үлэлэппитэ. Оччолорго оройуонна саҥа үөскээбит салааҕа кырьмахтаах хара саҥылы иитэр фермаҕа сибиэстэнньэйиэн анаабыттара. Ферма бириэ ийэ саҥылыттан торуоҥ ыыллыта оройуонна бириэ бастыҥ үлэлээх колхозтааҕынан аатаммыта. Колхозтан ол кэмнэ Кытаанах, Күндүл баалыыларыгар завхоһуттан үтүө суобастаахтык үлэлэппитэ.

Бу үлэлэрэ сылдьан үтүө бочуоттуур грамоталарынан, махтал суруктарынан бэлиитэммитэ. Сэрии толоонутар бойобуой үтүөлэрин ийин аҕыйах «Албан ааттаах» 3-с истэпэннээх уордьаныгар, Аҥа дойду сэриитин 1-ны истэпэннээх уордьаныгар, Москва уонна Ленинград оборонатын медальларынан уолта эбэтэр бойобуой медальларынан бэлиитэммитэ. Икки тогулуттан ыытыллыбыт сэриилэспит сэриигэр сылдьан колбитэ. 1975 сылааччаҕа ыам ыйыгар Москва куоракка хонуулуу-арыаллыы фронт буойуттарын көрсүһүүлэригэр кытта сылдьыбыта. Бу фронт Москваны көмүскээһиннэ сүрүн оруолаах Сэбиэскэй Сойуус Героя, маршал П.Ф. Батицкай көрсүһүүгэ онорбут дьаҕылаах ааттар болыгэлэбитэ. Онно Чурапчы оройуонуттан барбыт 10-ча киһилэх делегацияны Г.Д. Ефимов салайан илдьэ сылдьыбыта. Кырдьаҕас буойуттар Ленинград куоракка тиийэ сылдьыбыттара.

Аҕыйах 1992 сыл сэтинньи 2 күнүгэр өлбүтэ. Кини олоҕун үс оҥоро, үтүө сиэнэ, хос сиэнэ саҥылыыллар. Кини биһиги олохтуу көҥүл, дьоллоох буоларыгар кыа хаанын тоҕон турар охсуутуна, эпкиэ суох үлэлээн-хамсаан аастыта тутуллан да сылалламмат үтүө хоһоонуттан буолар.

Александра ОКОНЕШНИКОВА, кыыһа, Чурапчы.

Дьыллар уонна дьоннор

МУОМАТТАН КЭЛБИТ АХТЫЫТТАН

Норуоттар икки арыллаарыыларыгар мусуойдар күннэрин көрсө быйыл биһиги мусуойбут пуондатыгар киирбит матырыйаалларгын дойдубут устуоруйатын сэнээрдээччилэргэ интэриэһиннэй буолуо диэн, бинир дойдулаахтыт ахтыытыттан биһиэхэбит. Кыһыл ыраах Муоматтан кыраайы үөрэтээччи, үлэ бэтэрээнэ Р.С.Варламова бинир дойдулаахтыт С.С.Макаров «Умнуллубат оҕо саас сылдара» диэн ахтыытын ыытыытыттан дойдутун, оҕо саастын ойдоҕуллэрин туһунан быһа тардан биэрбит. Бу очкотоохтук уончалаах оҕо ойдоон хаалбыт сиһилии ахтыыта аахтыт эрэ киһини сохтогор, баай уус-уран тыла умсугутар. Болҕойон аҕын, дойдубут устуоруйатыгар көрдөхөбүлбит эпчиҥэбэтин.

Семен Семенович Макаров 1912 сылгыттан атырдьах ыйын 12 күнүгэр Сылаг нэһилиэгэр төрөөбүтэ. 1923 сылгыттан маннайгы кылааска Чурапчыга киирэн Кирилл Петрович Захаровка үөрэммитэ. 1934-40 сылларгын дойдутугар учууталлаан, онтон эбии үөрэхтэн баран Муоматаа аҥаарын учууталлаабыта, ол кэннитэн нэһилиэк сэбиэдиссэйинэн анаан үлэлэппитэ. Сэрии сылларыгар «Отличник финансового фронта» буолбута, 1945 сылтан культуура отдельын сэбиэдиссэйинэн, агитатор, пропагандист бэрэсэ буолан бар дьон ыытыктабыллын, махтальын ылан, үйэ тухары ол дойдуга хаалбыта.

М.ФИЛИППОВА,
А.А.Саввин аатынан устуоруйа уонна этнография мусуойун үлэһитэ.

УМНУЛЛУБАТ ОҔО СААС СЫЛЛАРА

Мин ойбор умнуллубат болҕо сылдар оҕо сааспар кэлэн аастыттарыттан аҕыйах түгэнэри маннан иллэрэ ахтарга сорукпаан суруйабын. 1921-22 сс. уонна 1924-25 сс. мин оҕо сааспар бэлиитэргэнэр маннык этиллэр.

1921 сыл хаар түспүтүн кэннэ Сылаг нэһилиэгин киинигэр Булгуннаахтаахха оскуола аһыллыыбыта. Бэрт кыра балаҕан салҕаһыннаах дьиэҕэ Абраам аҥаарыт кыыһа Д.А. Васильева, сороҕор эдьиийэ Харитона үөрэтэллэрэ. Барыта 20-чэ оҕо үөрэнэрэ, үөрэтии пуччалыы этэ. Онон мин туох диэн үөрэтэллэрин өйдообот этим, ордук Д.Васильева биһиэхэ ыйын олус мөкөрө. Атын оҕолор миэхэ холуйдахха, улахаттар уонна өйдүүлэр. Бэрт эрэйиэн уончаҕа тиийэр ахсааны, нуччалыы алфавиты удумаҕалаан, үс ый курдук кэмнэ үөрэнэн биһиэхэ. Үөрэнэр сирбит биһиэхэ кос курдук ыраах этэ. Онон тэрэпиэннэнньик Уйбаан диэн ыалга олорбуппут. Нэлиэгэ ахсын убайбынаан дьиэбитигэр баран өйүө дэлэйэскэбитим, биирдэ сиир эт, арыы туома аҕалан кэмэйдээн аһыырбыт. Ойуобутун убайым кэмнэһиннэн аһыырбыт. Дьэ, ити курдук, үөрэнэн эрдэхпитинэ, кыһын ахсыннары бүтэһигин саҕана, "Чурапчыга үрүҥ бандьыыттар калбиттэр, кыһыллар куораккка көспүттэр үһү" диэн сурах, айдаан өрө кыыннна түспүтэ. Үөрэнэн эрэр оскуолабыт сабыллан, биһиги, оҕолор, дьиэлэрбитигэр тарҕаспыппыт. Очкотоохтук кэмнэ А.В.Васильев аҕабыт Сылаг таҥаратын дьиэтигэр эмиэ үлэлэн барбыт: Бандьыыттарга олохтоох баайдар, аҕабыттар, ойуулар куус-көмө буолар туһугар кобуохтэспиттэрэ. Сэбиэскэй былаас турутуларын иһин, кыра-хара норуот сырдык олохох тарыллыарын иһин, батталлаах баайдары, албыныаҕыстабылы утары үлэлээбит ревкомнары, киниэтэрэ кемелостут дьону, киниэтэр хаан-уруу аймахтарын, табаарыстарын, ону аанан Сэбиэскэй диэки санаалаах диэбит дьоннору үрүҥ бандьыыттар суутасокуона суох туган-хабан, олортоон эрэллэрин туһунан ыныырык сурах биһиги нэһилиэккэ, хас биирдии быһаан олорор ыалларга тиийэн, орт уотун курдук күүдэнчилээн иһиллибитэ. Ол иһигэр Сылаг нэһилиэгин ревкомун бэрэссэдэтэлэнэн үлэлэбит; ыараханнык ыалдьан сытар Е.В.Дьячковскайы бандьыыттар Чурапчыттан тахсаннар дьиэтин чугаһыгар ыган олорбуттэрин, убайын уолун Н.В.Дьячковскайы туган хаайбыттарын, биһиги нэһилиэккэ ыалы көрийэн сылдьар багарыаны С.Н.Макаровы (Таҥар диэн хос аттыыр киһитэрин) Чурапчыга сордоонмунньан олорбуттэрин туһунан ыныырык сурах нэһилиэккэ туга иһиллибитэ. Ыал, дьон ити кыһын олус куттаан, дьиксинэн, ол иһигэр биһиги, оҕолор, олус куттаныбыт. Биһиэ, биэтэр да киһибит сырыыттахтарына, оҕох кэннигэр түһэр этибит. Бандьыыттар кыһын устатын тухары нэһилиэннээ ортотутар кыайан-хотон иҥэллэрин туһунан сымыйа, омуннаах сурабы тарҕаталлара, Чурапчыга дугуйдаан олорон Сэбиэскэй былаас иһин охсуспут уонна охсуһа сылдьар дьон аймахтарын, уорбаланар дьону, обот-соллоот баайдар сымыйа дьонуостарын түмүгэр уонунан буруйа суохтары тута-туга, суутасокуона суох өлөртоохтүгэрэ, куораккка көҥөн барбыт бартыһаннар, хомуньуустар сүөһүлэрин, баайдарын хаҥаһыннара, ону-оҥа тэсэбаккы, кыра-хара норуот сүөһүтүн, бүтэнник астарын-таҥастарын хаҥабыттара, бинир эмэ миэнэр аттарын, кэлүүнэр оҕустарын быыдьаабыттара. Мин аҕам баар-суох бинир миэнэр аттын Улаанчыгыытын тутан барбыттара, иҥэҥэҥэ аастаан туттубут ыпахтыт этин иллэҥ барбыттарын биһиэхэ диэри умнубатым. Этэрэ дьылы, уонча оҕолоох мин аҕам курдук хас ыал ити сыл сүөһүлэрин, астарын быыдьаппыттарын туһунан олус куттаан, сибигинэйэн аҕам, эбэм, эдьиийдэрим кэпсэтэллэрин истэрим. Торообут ийэм алта саастаахпар өлбүтэ, онон ийэ истин тапталын биһиэхэ улаатыппытым.

1922 сыл сайын бэс ыйын 2-3 күннэрин саҕана быһыылаах, үрүҥ бандьыыттар Дьокуускай Кумахтаах, Нам, Ньукуолускай диэн сирдэр сэриилэ хоторон күрэхтэн иҥэн биһиги сайыныгыттыттан Таба Бастаахха ыкса киэһэ кэлэн тохтоон, сарсыарда сайыннты күн санарыы тахсан эрдэҥинэ, Чурапчыга аастыттара. Сүүчүкэ саалаах, сороҕоро саата суох, араас таҥастаах-саптаах саллааттар этэ. Үксүн мин билиэм дуо, кэлин улахан дьон кэпсэтэллэрин истэр этим.

Ити бандьыыттар улахан дьону үлүү хамаандалаан икки-хас ыныс сүөһүлүү олорторон, ол этин ыалдар иһиттэрин хомуйтаран, буһартаран сиэбиттэрэ, ол кэнэ сайыныгыттыттан ыалларын арыыларын, бурдуктарын сыыһын хомуйтаран дьахталларынан алаадыы оторторон, аҥаан-сиэн ампаалыыктаспыттара быһыылаах. Онно соп буолбакка, ыалдар умуһахтарын түүн чүүчэйэн үүтэрин, сүөгэйдэрин, суйдаан эбиммиттэрэ. Бандьыыттаран кутаан, эрдэ истибиттэрэ буолуо, эдэр-сэнэх эр дьон ойуурга түһэн саспыттара быһыылаах, суох этилэр. Аппаардас кырдьаҕастар, дьахталлар, оҕолор эрэ баалларе. Бандьыыттар да ити туһунан сүүрүгүрбэт курдук тутталлара. Ол түүн биир кырдьаҕас саха бандьыыт биир саллаатын саатын сомуога үлэлэбит быһыылаах, ону оҥоото сатаабыта. Мин ону атын оҕолору кытта аттыгар кэлэн көрөрбүт. Кыайан оҥорботоҕо. Онтон кыыһыран бабыгыраабыыттан, куттаан, аттыттан барбыппыт. Бандьыыттар ортолорутар аҕыйах пуучча, сахаҕа маарынныыр киһи өйдөөн истибит саллаах дьоно эмиэ баалларе, кэннинэ санаатахха, эбэнкэтэр, эбэҥэнэр эбит. Икки дуу, үс дуу хаайыллаах тутуллан иҥэр дьон баалар диэбиттэрэ. Хамаандыырдара бу диэн өйдөөбүтүн – икки хас салайар тойоннноохтор быһыылаах.

Сарсыарда күн санга тахсан эрдэҥинэ, бандьыыттар онно-манна хайдыһан, хоммут ыалларыттан түмсэн, сайыныгыттыттан киэҥ толоонун кэлтэрэн, аттаах, сатыы уиньу-сатыы түһэн айаннаан, Чурапчы диэки барбыттара. Сайыныгыттыттан иҥэ ньаҕа түспүтэ, дьон кутталларыттан муччу түһэн, «нуу» диэн түспүттэрэ. Ол да буоллар, оҕонньоттор, эмээхситтэр, дьахталлар оҕолору ол күн оччо-банча мэнэкэлэппэтэхтэрэ, сэрэммит курдук уку-сакы сылдьыыбыттара, бандьыыттар аҕаабыт иннитэрин хомуммуттара, ону-маны хомуйбуттара.

Биһиги сайыныгыттыттан үс биэрэстэ Өйүк Үрэҕэ диэн саха сокоммут суол аанар. Онон Дьокуускайтан иҥэр кавалерийскай ыгыыр аттаах 50 кыһыл армыйа барыы хаҥыыта күннүт курдук сиэрэй ньиэллэхэ, кыһыл сулустаах шлемнаах эдэркээн пуччалар аастыттара, бандьыыттары 2-3 хонук куоттаран, Чурапчыга тиийбиттэр. Бу кыһыл армеецтар биһиэхэ ыраах олорор Алексей, Михаил Макаровтарга сылдьан аастыттар. Сахалыы бинир тылы билбэттэр, сылдьыыбыт ыалларын кытта кыһыл ньиэлэриэн кэпсэтэн, син өйдөһөллөр эбит. Ыалларгын ас ыыппахтаабар бэйэлэрин өйүөлэриттэн сыгыраан көрүнтэ, кэлиэбэ, саахары, кэнсиэрбэ уукка тиийэ биэрбиттэр, оҕолорго кумаҕы суулаах миэнэнэ аҥы кэмнэнэн, баранчыны биэрбиттэр. Табах оччолорго суох – быстарыы. Онно табахсыыттарга мохуоркаҕа тиийэ биэрбиттэр. Аан бастаан онно киэлэн диэн, комиот диэн үтүө аҥы билбиттэрин кэпсиллэр. Бастаан аһара куттаммыыттар, хаһан пууччаны уонна оҥуук таҥастаах, саалаах-сэптэх дьону көрбүттэрэ баарай!? Кэлин, хата, оҕолор оттуларэ, улахаттар: «Оо, бараҕастар, ханна-ханна төрөөн-үөскээн улаппыттара буолла» диэн аһына, сайына хаалбыттар.

Онтон-маннан мустубут уонна биһиги сайыныгыттыттан кэлэн аастыт бандьыыттар Чурапчыга тиийэн, Коробейниковы, Кудиряов үрүҥ бандьыыттар эгэрэттэриэгэр холбоһоннор, кыһыл аармыйа сэриилэриттэн үлүү охсуллан үүрүллүбүт уонна эккирэтиллэн иҥэн, харага дьаалаларын ситиһэрэ, абаларын-дьайдарын өйүөнүн таһаараары, Чурапчы үтүөкэннээх бальыһатын, оскуола икки дьиэтэрин, элбэх оҥорор дьиэлэрин, хас да ампаарга сиэмиллибит бурдугу, булуустарга утулубут эти, арыыны, атын да кыайан илпэт малларын, сэрии сэбин уоттаабыттара. Туох да буруйа суох сэбиэскэй былаас көмүскэлин иҥэн сэриилэтэ сылдьар кыһыл бартыһаннар аймахтарын, сэбиэскэй былаас диэки санаалаах дьон баайдар дьонуостарынан тутуллан хаайыыт сүүрбэччэ киһини үөл мас баалыыкан кырбаан, сороҕорун тыыннаахтыы көрүтэ бойоҕэриэгэр хаспарбыт иннэ симиттэр. Үс киһини, ол иҥэгэр эмээхсини, бинир обуруу оҥоону бальыһаҕа быраҕан тыыннаахтыы уоттаабыттара. Ити ханнаах хара дьайдаах трагедияларыгар С.С. Яковлев –Эриник Эристиин ийэтэ Олоонхо эмээхсин, түөрт эмдэй-сэмдэй быраатыы Головцеттар диэн оҕолор, үөрэхтээх Соловьев бартыһаан иҥэтэ быыдьаммыттара. Ити иҥэмэрдээх баайдар тэрийбит баандаларын бинир суол харага мар өйүөнэрин көстүүтүн быһыытынан Саха сиригэр буолбут гражданскай сэрии – Чурапчыга буолбут трагедия үлэбит норуот өйүттэн сүтэтэ, иннинэ колуоно ыччат устуоруйа номоҕуттан салҕаан биэн иҥэктэрэ, итинник хара дьай хаҥымматтан иҥин охсуйуохтара.

Ити бандьыыттары эккирэтэн иҥэр кыһыл этэрээтэ Чурапчыга кыайан сиппэтэрэ, ол сыл Охотскай диэки ситэн "ыыгыыбыттара" диэн кэпсиллэрин истэрим.

Саха сиригэр гражданскай сэрии 1927 сылгыттаахха диэри быста-быста салҕаан барбыта, ол иҥигэр Артемьев, Боссоойко баандалара. 1930 сылгыттаахха саас олунньу эрэтигэр сайан сылгыт Боссоойкону буолан суох оҥорбуттара. Онон сэриитэ суох олох сайдан барбыта.

УЛАХАН ЫҺЫАХ ЭТЭ

Суостаах-суоллаах гражданскай сэрии аанан эрэр кэмигэр 1924 сылгыттаах сайын, окко киирэн иннинэ, улахан ыһыах Чурапчы эбэ хотунна (очкоорго Эбэ хотун диэн Чурапчыны харыстаан аатыыллараг) тэриллэрин туһунан үөрүүлээх сурах биһиги нэһилиэккэ – Сылаҥҥа иҥиллибитэ. Бу бастакы ыһыахха үгүс улахан дьон баралларын кэпсэтэллэрэ, үлэлэрин-хамнастарын үмүрүтэн, окко туттар тэриллэрин ситэрэн, таҥас-сап бэлэмнэнэн боҕо буолбута. Онтон обуруу оҕо-аймах ыһыахха баарга төрөппүттэриттэн көрдөһөн, үүйэ-хаайа туталлара. Дьоннорбут биһиги ыһыахтара буолуо, бэйэлэрэ да үөрүүлээх улахан ыһыах уонна олох нам-нум буолбутуттан үөрэн да буолуо, ыһыаҕы баран көрөрбүтүн кэҥэтэллэрэ. Ол кэннитэн таҥаспыттан-саппыттан бэлэмнэнэн уонна кыра ойуо сыһыан болҕомноохтэрэ. Онон биһиги, оҕолор, мунура суох үөрбүппүт-көппүппүт. Бэс ыйын сүүрбэтигэр буолуохтаах. Дьон ыһыах буолар күнүгэр сарсыарда эрдэ «Таба Бастаах» сайыныктан сороҕ аттаах, сороҕ сатыы икки кэстоох Чурапчыга барбыттара. Биһиги түүн, күн тэҥэн иннинэ, сатыы уонна буолан түүгүн кэбистибит. Убайым Дьаакып, мин, тастыг аймахтарбыт хаалларбыт оҕолоро – Мэхэлэ, Уйбаан, Миитэрэй, Боровуоскай, Кириилэ, Хабырыыс, Өкүлүүн уо.д.а. аттаах дьоннортон хаалыыбакка, үксүн сиэтэн иҥэбит. Икки кэстоох сиргэ тиийэн кэпсиэтигэр диэри, баара-суоҕа иккитэ эрэ сыыныанныыбыт. Иннэ гынан, сарсыардаанты ыам саҕана, Чурапчы дэриэбинэтин халдьаайы оттугэр тиийдибит: Кырдык сыныаана түһэн баран, дэриэбинэ куулаҥнар ыйбыт ыалларыгар тиийдибит.

Мин убайбынын Дьаакыптыын Өлөксөөнүлүө Байаҕаатаайан диэн оҕонньордоох эмээхсиннэ тохтоотубут, атын оҕолор эмиэ дьоннорго ыйбыт ыалларыгар барбыттара. Оҕонньордоох уоттуттан тахсыбыт Ванифатий диэн уоллаахтар. Оҕоннөр сырдык, ыраас хаалаах, сытыы, - күөх хараҕаах, нуччалыы дьүҥнэх, үрдүк норуллубут уҥуохтаах, үөрэ-көтө күлбүт-оонньообут эбэх саллаах, оттон эмээхсиннэ кыра хаҥыпыр, чаҕылыччаабыт, эмиэ эбэх сэҥнээх эмээхсин этэ. Биһиги бастаан кэлбиттийбиппит аайан, болоруна, собулуу оҕустубут. Уоллара кинигэни ааҕар, суруйар эбит. Ону истэр ордуторуу, кинигэлэргэр ымсыыра саныабытым. Ойуобут туомун эмээхсин ыыр уурда. Чэйдээтибит. Онон уталыппыт аастА.

Бастаан, Чурапчы дэриэбинэтин оҥоо гына түүгүбүтүгэр, орто томторго турар икки таҥара дьиэлэрэ оччолорго үлэлэн улаппан, кирпэстэрэ кэлбэйэн, чаҕылыйан костубуттэрэ, кырдык да соҕумэр тутуу этэ. Ол быыһыгар балаҕаннар утум-сиэм көстубуттэрэ. Хаһан да элбэх дьону көрбөтэх оҕолорго барыта сонун, уратыы этэ уонна ыһыахха элбэх дьон мустан эрэрэ өссө сохторобутэ. Чурапчы күөх орто томторго тиийэ уута ыга аннан турар быһыылаах, бэрт ыраахтан уута кэлэйэн, утуоргу саҕана көҥөрөн, тумарыкыйан көстөрө. Ыһыахха анаммыт курдук ыраас күн үммүтэ. Оттоох-мастаах сирэм күөх, элбэх үтэн киирбит тумулар дьөрэҥэн сибэккэ таламмыт юно хонуутун эбии туспарбыттара, барыта көрүөхтэн эрмэкэс этэ.

Салгыытын 6-с стр.көр.

Дьыллар уонна дьоннор

Саҥаҕыта иннин хайыат 5-е стр. көр.

Чурапчы дорообоотун халдьаайыта, куулаҥа арааран дириҥ көҥүс ортотунан аайара. Итти көҥүҥ туоруур үрдүк мас муоста оччолорго улаатан кастеро, суоссоҕотох айан аартыга буолан турара. Чурапчыта хас да сиргэ бандьыыттар уоттааБыт дьиэлэрин онно биллэн сытара.

Биллиитти култуура дьиэтин миэстэтэ көҥүс үрдэ этэ, бүтэй күөх кырыстаах, сибэкки үммүт киэҥ хонуу нэлэйийэн сытара. Онно үрдүк атахха тутуллубут сарайдаах трибуна турара. Трибуна сарайын үөһэ өттүгэр отуйб, сиэргэ уонна биэс салаалаах кыйыл сулус саайыллыбыт этэ. Дьон мустан турар, тыл этэр миэстэлэрдээх. Трибуна иннигэр үс сэргэ туруоруллубут. Олор икки ардыларыгар сылгы сиэҥэ, кыйыл таҥас баайыллыбыт сиэн-сиэтин сэтэ тардыллыбыт. Трибуна ханас өттүгэр кымыс кутуллубут хамнаттардаах сиэмир иҥиттэр, хас да уһаат; иҥит-хомуос, чороонор остуолта көккалэбиттэр этэ.

Ыйыах үөрүүтүгэр чаабыгар Н.Д.Субуруускай уһуннук тыл этэн аспыта. Кинини онно аан бастаан кербүтүм. Биҥиги, оҕолор, трибуна иннигэр чугас соҕус биэр дьоммут таҥыгар олорбуппут, араатардар этиилэрин чуумтуран олорон истибиппит: Кини уна өттүгэр уһун, сиэрэй синиэллэх, кыйыл сулустаах ытлемнээх И.Я.Строд турара. Субуруускай үрдүк соҕус этэ да, Строд киниттэн өссө үрдэн кастеро. Курбуу курдук кеҥэ уҥуохтаах, сырдык, күөх хараҥаах кэпи этэ. Кинилэр ханас өттүгэриэр С.С.Яковлев – Эрилик Эристиин, Г.К.Беляев, И.Н.Захаров, кыйыл бартыһааннар –Г.И.Бушков, И.Д.Миронов, Н.М.Миронов, И.Д.Неустроев тураллара.

Арахаардарга Субуруускай тыл биэрэр. Аан бастаан, И.Я.Строд кылгастык тыл этиитэ. Кини этиитин ис хоһоонун өйдөөбөтөрбүт да буоллар, олус кэрэхсэбиллиттэн биллэрэн, барыы ыҥыстыын таҥыммыппыт. Трибуҥаҥа турар дьоннортон хас да кэпи тыл этиитэ. Кинилэртэн кэлин Г.Беляев уһуннук тыл этиитэ. Кини баайдар, тойоттор баттаан-үктэн олорбуттарын, хаанныах сэриини тэрийбиттэрин, сэриигэ кыйыл аармыйа кыайыытын, эйэлээх кэм саҕаламмытын, олох оннун буларын, саха быйыл-майы үөскэн эрэрин, ол эрэри баайдар, кылаас остоохторо сэбиэскэй былаас дьаһалын утары охсуһалларын, кинилэри утары охсуһууну күүһүрдэрэ дьону ыҥырар этиитин өйдөөн хаалбыппын. Дьиҥэ, туох буоларын өйдөөбөт этим.

Биллиитти курдук кэпи саҥаҕын улаатынарар микрофон суох этэ да, онно тыл этиит дьон саҥата олус чуолкайдык, улаханнык иҥиллэрэ, ол курдук күүстээх, сүүн-баппа курдук дуораһыйан иҥиллэрэ. Иннилэрин хамсатан күүрэн-хааран туран саҥараллара. Тыл этээччилэр сурута суох этэллэрэ, арай түмүкэ этиит Г.Беляев улахан кумааҕыны тутан туран саҥарара да, ол кумааҕыттан дэҥ көрүүтэ көрөрө.

Ыйыах үөрүүтүгэр чаабы бүтэрии кыпта, илии-атах ооньуута, кымыс иҥиитэ, аһаабын саҕаланна уонна киэҥ Чурапчы соҕуруу чаранар ат сүүрүүтэ буоларын туһунан биллэрдилэр. Ыйыах бөрөсүдүөгин барытын Н.Субуруускай, Г.Беляев, С.Яковлев уолдьа дьон салайаллар этэ. Кинилэр итти саҕана улуус салайаанчылара быйыылаҥа. Кымыс иҥиитэ, кыра эт сиэбин буолбута. Онно биҥиги эмиэ тиийиммиппит; сорохтут иҥиттээх этэ. Онно кымыйы кыраны кутан биэриллэрэ. Онон ким да маппатаҥа.

Кымыс иҥиитин кэнниттэн ыйыах дьонун күүгүнүн ортотугар икки күүстээх кэпи тустаалларын Н.Субуруускай биллэрдэ. Онуоха ырбаахыларын устубут, атах сыҥаннаах бөҕөстөрү соҥунан көхсүлэрин сабан күөх кырыстаах түҥүлгэҕэ иккилии кэпи арыаллаан, утарыта көрүҥнүнэрэн кистэрилэтэр. Кыйыл хаанныах, тобоҕутэр тараҕайдаах, үрдүк уҥуохтаах, толору этээх-сиинээх. Боҕо Тараҕай Бырыскаайап диэн аатыыр кэпилэрэ, кинини утары тустарга бэлэмнээн, Амма улууһуттан кэлбит намыһах, суон, кичэ кэпи кыырбитэ. Ким эрэ уола диэн аатыыллара. Эмиэ күүстээх диэбит кэпилэрэ этэ.

Түҥүлгэҕэ Субуруускай хамаанда биэрэрин кыпта, итии илиилэриттэн уһуҥуннан кыргын иҥэн, эмиэкэ иҥиирдэрин тыаһа ере лаҥыгырыы түҥэрин кыпта, ор-отор гыммакка, Бөҕө Тараҕай утарылаһаанчыларын хаптас илиилэрин тиэҥиэтэн күүсү аста уонна көрүөх икки ардыгар унга илиилэрэ кэпини атаҕын кыык бөрөлөкэйин харбаат, тиэрэ тардан таһаарэн иҥэн, хаптас мүлгүнүгэр аннааныгар утарылаһаанчыта тиэрэ таҥыллыа түстэ. Онуоха Тараҕай илиитин уммутунан, охтубут кэпи үрдүгэн ураатаабытынан ыстанна. Көрөн олороччулар тура эккирин түҥэ-түҥэ хаһыыластылар. Онно тута, Субуруускай кымыстаах чороон аҕаттаран иҥэртэ уонна мүҥэ туттарда. Охтубут кэпи тураат, дьонун быыһыгар түҥэн хаалла. Оччолорго улахан түҥүлгэҕэ охтуу кыбыстыыласпыт буолар диэллэрэ, онон бука, кыбыстан дьонун быыһыгар түстэҕэ. Итти көннитэн мас тардыһыыта буолбута. Онно Аччаҕар нэһилиэгин, биллиитти Сылан нэһилиэгин кэпитэ, мин эбэбинэн аймахтыт Иван Сергеевич Попов, Хатылы нэһилиэгин күүстээх кэпитэ, мас тардыһыыттар барбатах аатырбыт Иван Чириковы кытта тардыһан кыайбыта. Онон мүҥэ ыйбыта. Итиннэ «тон иҥиирдээх кэпи эбит» диэн сорҕу диэн сохтуттэрэ – "Чириков курдук күүстээх кэпини ыыта"- диэн. Итти соҕуллэрэ оруннаах этэ – Субуруускай истиг, эрэлэр, күүстээҕинэн аҕыйах кэпитэ үһү. Итиннэ ыла И.С.Попов Тон Уйбаан диэн аатаммыта, мас тардыһыыттар кимиэхэ да хоторбокко, анаардастыы аатыран сылдьыыбыта. Кырдьык да, ньыгыл, күүстээх корунноох, урдук уҥуохтаах кэпи этэ. Бэйэтэ холлу, аҕыйах саталаах сымнаҕас кэпи этэ. Биҥиититтэн чугас олорор этилэр. Онон үгүстүк кororум. Мин аҕам аахха сылдьара. Аҕам мастан ат тэриллэн, ол иҥиэр дорообуна сыарҕа онтороро. Кини эмиэ аҕабар ат тэриллэн кэлэтэн онтороро. Онон ол ыһыахха Иван Попов мас тардыһан кыайбыттар биҥиги кытта улаханнык үөрбүппүт.

Киэҥэ сорунн түҥүүтэ, ыалбыттар чэйдэрэн, ойуобүтүттэн сиэн, сыныаннан баран, ат сүүрдэр сирдэригэр, үс биэрстэ курдук тэйиччи сытар Чурапчы Чаранга диэн аатаах аласка улахан дьону баҥыан, суол устун оҕолору кытта сапы бардыбыт; Сүүрүк аттар тахсар биэтэкэрин чуҥаһыгар, бурдук күрүөтүн таҥыгар тиийэн, дьон көтэҥэр миэстэлэригэр тохтоон, балайда ер сылдьыыбыппыт кэнэ «Сүүрүк аттар иҥэлээр!» диэн күүгэн буолла. Көрбүппүт—хас да киэҥ чаран анараа уҥуор аттар бусру ере бурҕаран иҥэлэрин көрө түстүбүт. Ер-отор буолбата, чүмэчи арангас ат ыраах иннинэ, аттаран балайда аган, сиэлэ-кутурута сыыйыллан, туйахтарын тыаһа ере лаҥыыраан түҥэн иҥэр эбит. Ону дьон саҥата: «Халла бараҕан, айыы оҕото бастаабыт, ол иҥин да кини кыайымыа» диэн-диэн, ыһыы-хаһыы, ураа бөҕэ буола түстэ. Ер гыммата, бу суб-уруйан тиийэн кэлтэ! Сири-буору тибилиэн биэтэкэ кэлтэт; балайда ыраах аҥа түстэ. Сүүрүүр да кэпи ат бараҕан кулгааҕыттан көстүбүт гына сиэлиэр сыыйа түҥэн, биирдэ кымньыыгыраабакка кэлтэ. Хас да ат балайда ыраах хаалан, уннуу-саннуу түҥэн кэллиэр. Кинилэр да тургэнник кэллиэр. Онно "хос аҥаарыттан ордук уҥуннаах чаранга сүүрүүлэр", – диэн этиилэрэ. Онон биллиэн саҥаахха, ыраах сиргэ уҥат; мөлтөөбөт аттар эбит. Оччотооҕу ат сүүрдүүтүгэр уонтан тахса ат; ол иҥиэр ыраах Амматтан, Таататтан кытыыбыттара диэллэрэ. Чурапчы Эрилик Эристиин аатынан соҕуостан Халла диэн аатаах кэпи ата диэллэрэ. Ол ат кыайыыта аатырбыта.

Оччолорго ат сүүрдүүтүгэр уксуу баара үһү. Онон оччолорго да, бука, уксубуттара буолуо. Ыйыах күнэ бүтэрин кыпта, ыалбыттар аһаат; оҕолор барыы мустан, ол түүн дойдубутугар тиэннубүппүт. Чурапчыттан чугас икки хас ыаллаах сайылык баара. Онно чэйдэри, биир ыалта кэнэрэн уу кордообуппүтүн, биир арбайбыт баттахтаах эмээхсин көрсөн: «Маанда эйиэхэ аанан уу бэлэмнээбэтэхпин», – диэн куруукка да уулу биэрбэтэ. Хайыахтыыбыт? Сапыы ааһа турдубут. Биир сиргэ уу баарын умса түҥэ сылан истибит уонна ойуобут тобоҕун сиэн, сиэнэ ыаан хаамса турдубут; сиэлэр кыах суох буоллаҕыйбыттыр; уубут да кэлбэтэ. Ону аахсыбакка, сарсыарда дьиэбитигэр тиийэр түҥүгар хаамсаммыт; син сарсыарда күн уоттаан итиҥэ иҥиитиэ дьиэбитигэр – сайыыгыттыбыт кэлбиппит.

Дьэ, итти курдук, бастакы ыйыахха сылдьан, оччолоттон аҥа-суола киэҥник биллибит Чурапчыны аан бастаан кербүппүн хайаан да умнубаппын. Орто дойдута тороон баран мин киэҥ сири бастаан көрүүм этэ.

Ол ыйыахха ат сүүрдүүтүгэр Чурапчы соҕуруу чаранар тахсар суол тордүгэр күөх мастардаах тумул үтэн киирбит миэстэлэн «Братская могила» диэн аатыыр сиргэрин көрбүппүт. Онно бандьыыттар 1921-22 сс. олортообут дьоннорун көмүлүк сылар сирдэрэ уонна хас да кэпи, ол иҥиэр «Луохтуур кыйыһы уҥуоҕа» диэн үс кырыылаах тыпа эрэгиллибит мас паамятынньык баара. Кэпи олус долгуйа көрөр. Кэлин итти ытык миэстэни үчүгэйдик оторбуттар, күрүөлэбиттэр этэ.

С.МАКАРОВ,
Хонуу сэлиэнньэтэ. 1981 с. ахсынньа.

Успуорт

"Боотур Ууска" – сайыҥҥы ыспартакыйаада

Бэс ыйын 5 күнүгэр улуус киинэ соҕу "Боотур Уус" стадионна Афанасий Кириллович Софронов торообутэ 90 сылыгар анаммах нэһилиэктэр икки ардыларыгар ыыппыт сайыҥҥы комплексный ыспартакыйаада үөрүүтүгэр аһылыыта буолла. Кыттааччылар чэпчэки атлетикаҕа, ыстанаҕа уонна многоборьеҕа күрэхтэстилэр.

Дьиэлэр үөрүүтүгэр аһылыыта ыстарсымыаннар парадтаан киириэриттэн саҕаланна. Параадты ыспартакыйаада судьуйата, Д.П. Коркин аатынан интэриэннэй-оскуола дириэктэрин иитэр үөрэх соҕбуйаанны Семен Артемьев салайда.

Улуус дьокуускаларын Сэбиэлин бэрэсэдиэстэлэ Яков Оконешников, Саха АССР уонна РСФСР успуордун маастара, ыстана корунун судьуйата Иван Чириков эҕэрдэлэстэн туран ситиһиилэри, үүнү-сайдыы туралларыгар баҕарда.

«Былыр ыстарсымыаннар барыта 19 корунэ күрэхтэлэллэр, итиннэн сэттэ корунэ ыыппыппыт. Бүтүн чэпчэки атлетикаҕа, ыстанаҕа уонна торут многоборьеҕа киирсиэхтэрэ. Үс бастакы миэстэни ылбыттар саҥа оҥоһуллубут аналлаах мэтээлэриэн наҕараадаланыахтара. Чурапчыта успуорт сайдарыгар туох кыаллыбытын кэлэриэхтиэ диэн эрэнэбит»- диэтэ улуустааҕы успуорт салаатын салайаччыта Василий Лукин.

Ыспартакыйаада түмүгүнэн чэпчэки атлетикаҕа кыайыылаах Халдар нэһилиэк таҕыста. Иккис миэстэни Сылан, үүс миэстэни Мэтэй нэһилиэктэр ылары сиэрдэстилэр. Оттон ыстанаҕа Мэтэй нэһилиэгин хамаандата бастаата. Халдаардар иккис миэстэ, Хайахсыттар үүс миэстэ буоллулар. Торут многоборьеҕа Сылан бастакы миэстэни ылта. Оттон иккис миэстэҕэ Мэтэй, үүс миэстэҕэ Дириҥ хамаандалара таҕыстылар.

Бу күн ГТО нормаларын туттарыы түмүгүн Василий Лукиппан ыйыталастым. Ол курдук, 1 кылаастан саҕалаан, 11 кылааска диэри, барыта 200-тэн тахса оҕо туйгун болуоҕа (кыйыл, үрүҥ комус, боронза) туттарбыт. Оттон улахан дьон болоҕоор (18 саастыыттан саҕалаан, 70-тан үөһэ саастаахтарга диэри) барыта 767 кэпи бойдоторин кыахтарын хоһоонун көрбүппүт. 293 кэпи туйгун болуоҕа туттарбыт. Оттон кыйыл комуйа - 81, үрүҥ комуйа - 136, боронзата – 76. Маны таһынан 190 уоскуйуон мэтээлэ туттарбыт. Икки күн устата уолкайа 1257 кэпи ГТО нормаларын туттарбыппытын 783 кэпи мэтээлэ тиийбит. Быйыл улуустуутар дьон-сэрэ хаһаан ыыппаҕар да кэлэрэ кыттыбыттын тоһоҕолоон болуоҕа. ГТО нормаларын туттарыыны баҕаран ыйыталастылыыбыт. Онно эмиэ кэлэрэ кыттыахтара диэн эрэнэллэрин биллэрдилэ.

Марфа ПЕТРОВА.

Саха чаҕылхай чабырҕахсыта Дьулэй Буокээн торообутэ 185 сылыгар

"Билбит-көрбүт" чабырҕаҕынан дьүүлүү

БИЛБИТИМ, КӨРБҮТҮМ...

Өрообут уостун оҥуоҕа,
Хоҥоруут уостун хоҥторо,
Улуусаа таҥнарыыт
Чабырахсыт чуруута
Дьулэй Буокээн аатыгар
Суҕуруйан туруоруллар,
Уорэҥ-дьуорэ тыыннаах,
Ааныгыны кабыгын
Аастыбыт-суоллаах
Үтүлүгүнэн
Чуруу-маскы дьиэлэрэ
Хобуйдаҕым бүгүлгэтин!
Саха хаанын тардан дуу,
Саха тарыт чабырҕаҕын
Собуйуурум бордоттон
Сакаан-ньоҕум тиийэрэ сүн
Саҕыскатым доҕоттоор!

Суруйбэт үйэҕэ
Тарыт дойду тарҕатарга
Ыытык аптаах уҥуордара
Чуоҥнуйбыт чуулуйа
Кимиэхэтэрэ кэпсиэхтэрэ,
Кинээрдэ ыччаттарбыт,
Кэрэхсэтэллэр иэстиэ дуу!
Уран тылбыт чыпчыгыра
Оҥоҥоо диэр бүгиҥнэх,
Билэр үйэ саҥарыа этиэгэр
Суруйуо тиэтэйиэбит
"Кэрүбэй Хаанаах
Күүн Күлүстүүр" аҥаарыы
Оҥоҥнооҕо үйэтиттэрэр
Дьиэтэй Чоппуунаат
Тыарт уонча оҥоҥоҕо
Тоҕоотуоҕэр чаҥнах тутан,
Оҥоҥоҕорун саҥаччыт,
Уран тылга умсуйдубут
Уратыы маастар эбэт-диэн
Сүрдээхэй хайыыбын!

Улуу Октябрь бастаҥа
Уруккаа, кыдыыгы хайыаҥ,
Кыыгыччыбай аҕыйах
Сылтыҥаабыт сылгыларыгар
"Уот Сүбүрүннэй" дуо диэтэн
Кырдьыгыттан Ньукулай
Кыдыыл бөрөлөрүнэн хоҥтүү
диэтэн
Хоҥоруун соҕотох.

Суруйааччы дьиэлэрэ
Уруу; кыдыыл сорҕаннаах
Иҥэн быыгыс кэрэхсэтэллэр
Үйэ-саас үйэлэрэ,

Сааскыны нарыннастар
Бастыҥы романы бүгэллэрэ
Эргэлиҥ сааскы саҥыыгыттан
Эрдэлиэк Эристиэнэ
Эрбэхэ баттыыбын.

Ыыырбыт үйэҕэ
Саахалы саҥнуулаах,
Сэмэхсэтэлэр сырдыгыттан
Хаанчыгыттан саҕыйыы
Тыыны Дьаҥан пүүлэрэ
Уустаан-ураанныы дьүүйэн,
Уран хаҥы уолуллуут,
Саҕыбыт нарыннаах
Сүрүйааччыта дэриэбинэ
Дьаҥан Дьаҥын бараахсыы
Дьиэлэрэ сыыбыт.

24 кэнэгэскэ
"Дьыгын-дьыаҕа" аҥаарыыр
Дьоҕолоон Суоҕэри
"1600 сылыгар"
Түөрт сүүс тыыныыта
Ахтыыларын сурунан,
Арассыыйаҕа бочуоттаах
Саха сирэйэр эрдэлэрэ
Оҥоҥоолуут эбэт диэн
Альбыын остыыкыбыт.

Саахалыттан бастыҥы
Үрдүк уҥуохтаах уруйдуут
Арсаамыкат Бүөтүүр
Арассыыйаҕа нарыннымнай
Худуоҥнаах остуолун ыытыбыт
Афанасий Мүөгэтэрэ
Чаҥы да Чуоҥы
Киэн туттар остуорастара диэн
Аатыгыттан ааҕыллыбын!

Хомуньус портун
Бааҕырай быыстарыгар
Саҥыйар үлэҕэ
Иитиэ эҥэр уруттарга
Айылгыыгыттан үлэлээбит
Иҥэн уруус бочуоттаах,
Күүгэни уоскитиигэ
Кэмнэрэ-сыыстыгыттан
Кырыс, оҥорбо сирдэри
Түмэҕэ тэҥнэрэллэр,
Саха бодуоскэ тутыгыттан,
Ыччат дьоҥу аҥаастыыр
Ыырхаан ыыстыыпыта
Ааныгыттан бороспуттан
Сибиэрэйдэн Мэҥэлиитэ
Дьоҥноох хайыыбын.

Уруг иҥэни үрдүлүгэ
Тыарт тыыныыта кэрбиитэ
Биэстэк сааскыттан
Сааскыны нарыннастар
Бастыҥы романы бүгэллэрэ
Эргэлиҥ сааскы саҥыыгыттан
Эрдэлиэк Эристиэнэ
Эрбэхэ баттыыбын.

Ыыырбыт үйэҕэ
Саахалы саҥнуулаах,
Сэмэхсэтэлэр сырдыгыттан
Хаанчыгыттан саҕыйыы
Тыыны Дьаҥан пүүлэрэ
Уустаан-ураанныы дьүүйэн,
Уран хаҥы уолуллуут,
Саҕыбыт нарыннастар
Сүрүйааччыта дэриэбинэ
Дьаҥан Дьаҥын бараахсыы
Дьиэлэрэ сыыбыт.

Оттуттартан ойуулуу
Сылгыта бастыыбыт
Мөҥүрэ мэхэлиэхэ
Мэҥэлээ Ньукулайыыбы
Кэнэ-ниэ эмэхтэрэ
"Чэмпүйүөн оттуулуу"
Бастыҥы бастыыбыт
Бөҕүлэй Сэдэннэйдэ
Өрүүтүн уолуйбаттыыт.

Учуонай дьоннортан
Арассыыйаҕа Саха сирэ
Нарыннарыы уҥуохтаах
Сылгыттан сылгыгыттан
Георгий Бонифатьев
Уратыы убаастыыр
Таба таннан дьиэтэбин!

Аан дойдуну айыыгыт
Аҕа дойдуу сэриитигэр
Быыс бөҕүлүүй уордьаннаах
Бөҕүгүннэн Сэмэнов,
Алаҕартан аатырбыт
Артыгарыыт бастыыта
Бырдьаахтаах Хабырыыска
Ааныгыттан аатырыыр
Бүтүн Саха нарыта
Сүҕүрүйэн эрдэтэрэ!

Тэрилгэрдиэр үлэҕэ
Ус оҥоҥнуулаах ыаннастан,
Сүүрүгэн сэрэнньэр
Устуорун мастарыы үлүйбут
СССР үтүөлэрэ тэриллэрэ
Дьоҥун аатын суолут
Мэнэрэй Куорсунэ
Бүгүн күннэрэр
сиэтиллэрэ
Саха тыыныгыттан бастыы
Тарыт иэдэс иитиитэ,

Түспүүлэрэ аатыгыттан,
Бөҕүгэ Пионер карбаатын
Оҥоҥо чыпчыгыын
Дьиэйдэр кыгыгыттан
Хайдыгыттан Хаҥаартан
Аҕаастыйдан Күннүүгэ
Уратыы ыаннастыыт эбэтэ
Сэрэхэлиэ кэпсиэбин!

Сыонай сиэнэ
Сирэйэн сарыыннаах
Бөҕүгүннэн сиэнэ
Сойбус Дьаруойа бүлүйбут
Костюгуттан Арсаньева
Уос номоҕор кэпсиэтэ
Уҥуо үйэлэрэ сылыгыттан
Оҥоҥуо сонуоҕун.

Оттуттартан ойуулуу
Сылгыта бастыыбыт
Мөҥүрэ мэхэлиэхэ
Мэҥэлээ Ньукулайыыбы
Кэнэ-ниэ эмэхтэрэ
"Чэмпүйүөн оттуулуу"
Бастыҥы бастыыбыт
Бөҕүлэй Сэдэннэйдэ
Өрүүтүн уолуйбаттыыт.

Учуонай дьоннортан
Арассыыйаҕа Саха сирэ
Нарыннарыы уҥуохтаах
Сылгыттан сылгыгыттан
Георгий Бонифатьев
Уратыы убаастыыр
Таба таннан дьиэтэбин!

Аан дойдуну айыыгыт
Аҕа дойдуу сэриитигэр
Быыс бөҕүлүүй уордьаннаах
Бөҕүгүннэн Сэмэнов,
Алаҕартан аатырбыт
Артыгарыыт бастыыта
Бырдьаахтаах Хабырыыска
Ааныгыттан аатырыыр
Бүтүн Саха нарыта
Сүҕүрүйэн эрдэтэрэ!

Тэрилгэрдиэр үлэҕэ
Ус оҥоҥнуулаах ыаннастан,
Сүүрүгэн сэрэнньэр
Устуорун мастарыы үлүйбут
СССР үтүөлэрэ тэриллэрэ
Дьоҥун аатын суолут
Мэнэрэй Куорсунэ
Бүгүн күннэрэр
сиэтиллэрэ
Саха тыыныгыттан бастыы
Тарыт иэдэс иитиитэ,

Түспүүлэрэ аатыгыттан,
Бөҕүгэ Пионер карбаатын
Оҥоҥо чыпчыгыын
Дьиэйдэр кыгыгыттан
Чэҥуу бөҕүс уоскуурун
Оссо да хотуйбуут!

Бөҕүйдэрэ доҕоттоор,
Мэнэрэй тыарыгыттан тахсыбыт
Феофанов Артыбыт
Нэлгэмэ нууччай Хабырыыстыыт
Кырбаастыыр күннэрэр,
Саахалы аатырдыыр
Суруйааччы нарыннастара
Кулгэтэ кэпсиэтэ.

Ыырыыдыт айыыгыт
Кэрэ нарыы дьүүйүгэн,
Кэрэхсэтэр бөҕүгэ
Ыыгыыгыттан ыырыыдыты
Нарыннаах ньиэс бүлүйбут
Ньургуна Ностанова
"Чэчэнтэ чэҥнэй Куорсүнэ"
Диссертаацыыр сонноҕобут.

Саха бастыы
дьоҥнуулаах
Уруук курбуу уҥуохтаах,
Сырдык ньиэс хаанаах,
Суруйааччыт, кэпсиэтэлэр,
Таба маскы таныыныыгыт
Жебсавка Любовь курдук
Чаҥы Дьөгүр Хотуну
Үтүөлүк кэрэхсэтиэм.

Уруккаа дьоннортан
Устар уҥуо сонноҕуттан,
Аҥаастар аатыгыттан,
Таныныыр прогрессивнэй,
Тоҕус оҕо аҕата,
Эйбэх сааны эҥэтэ,
Мөҥүлүннэх бастыыта
Дьиэйдэрэ Хабырыыта
"Аҥаастыт нарыннта"
Тэрилгэ туруоруоҕэр
Таныныыр таныныыгыт
Кэтэхтэ дьоннортан
Чэҥуйдэйдэра эҥэ, -диэбит.

Дьэ уонча доҕоттоор!
Бастыыгыт Саахалыт сирэ
Оттучча сыл устата
Сэрэхэтэ сонноҕобут,
Уларыта тутуу сылгыларыгар
Историческай кэм-кэрдиэ,
Экономическай бэйэлэ-мэйэлэ
Инфраструктуратыгар
Улуу Арассыыйа ньиэкэр
Потенциалын тэнитиэхтэн,
Дьоҥу-сэргэни көҕүлүүр,
Дьоҥноохтоох улуус,
Хас улуус ааныгын
Тутуу бөҕүтүн ыытыахха,

Саха биэнэс уоскуурун
Кулгэтэ кэрэхсэтэр,
Оҥоҥоох бэйэни сайдыыны
Утаппыыкат сорунун
Биэстэк сааскы туруорбут,
Бэр дьоҥнэр
Бэйэлэриттэн бөҕүнэ бүлүйбут
Бөҕүнэс кыайыыт
Бөрөлөрүнэн Дьөгүрүүнэн
Бөрө да чоҥыыта
Киэн туттар эрдэлэрэ!

Итэҕэй курдук доҕоттоор!
Бөрө уҥуох-хаанаах
Чуоҥнаан дьиэлэрэ,
Чуулуор дэриэбинэ,
Үйэлэтэн үйэлэрэ
Аатынан туруо дуу!!!
Саахалыттан саҥа кэлиэхэ
Ыччат дьон бэрэхэтэлэр
Чыпчыгыр уруук чаҥнаҕыттан
Таалыы истиэхэр!

Дьулэй Буокээн үйэлэрэ
Үйэлэрэ ааныгын
Чабырҕаҕынан суолуттан
Дойдум сирэ дьиэлэрэ
Чуулуорун сырдатыыта
Кинээрдэ ыччат дьоннэрэ
Кэрэ кэпсэн бүлүүн диэн,
Тэрилгэлэр туруоруллар
Тэҥнэньнэрим бордоттон
Сэҥэрэн туттуоҕум!
Саха тыыныгыттан бастыы,
Саха ньиэнэ сиэнэ,
Чэҥуйдэ бөҕүлүүнэ,
Арыы-суолай сиэнэ туруор
Уолбат Чуоҥо уйэлэ;
Хайдыы да сиэнэ
Хоҥуун-хоодуот сиэнэ,
Уйэ-бөҕүнэ туруор
Тэйиҥнэньнэрэ улэлэ,
Чэчэгэй-кэчэгэй туруор
Ааныгыттан аатырыыны,
Уйуу-тэнэй туруор
Чэчэгэй-чэбдик ыччаттарыы,
Сыыгыньнэн иитэй туруор
Сырдык уоттаах кэлэ;
Сыт-сырдыгын-ньиэнэ
Кулгэтэс кэрэх хоҥоонуо,
Хайдыы да сиэнэ
Эйгэлэх-эйгэлэх оҥоҥо
Иэйэ-куйэй этиэхэ
Иэс сүрэхтэн бөҕүрүбүт!

СЭҢЭОРЭ.

Оҕону иитии

Оҕо сайдыытын харгыстыыр бобуулар

Уҥаҥан, үүгүн-сайыан эрэр оҕо ыйытара ханна барыай. Психологтар билиҥнааталларынан, оҕону аҥара бобор-хаайар, хаанчахтыыр, оҕо сайдыытын мөкпөйдөнөн, бойотуттэр эрдэ суох буоларын уҥаатыннарыан сөп.

Оҕону таба иитии – бу билиитти кэм биир саамай ууспут уонна тыын бөҕүрүүнэ буолар. Норуот иитэр-уоруйар педагогиканнан, обуутэрбит үтүө үгэстэриттэр, дьиэ кэргэн күннүүн оҥоҕор костон аҕаар түгэнэриттэ оҥоҕуран, эрдэ тороппуттэриттэ туһаайан, оҕо сайдыытыгар харгыстыан сомоох бобуулары туораталлар, иитэччи быһыытынан кыҥгас саҥаарбыт түмүм.

Оҕо ыйытарын бобуу.

Кыра оҕо күннүгэ үүгүр-сайдар, ойо-саная үөскүүр, биэрэ-хорор баҕана күннүгэ сайдар. Оҕо үкэ ыйытарын собулуур. Бу оҕо куһаҕан хаанчыстыбата буолбатаҕын тороппуттэр ойдуох туоллаахтар. Тороппут бириэмэ суоҕун аахсыбакка, оҕолуттар боҥоҥнуо уураҥ, кини ыйытыктарыгар соппоохтук эпитиэтиирэ ордук. Ити курдук, оҕо тороппуттэриттэн кытта биирэ биирэмэ туһаахтык аҥаарара, саҥаны биэриэр-хорорутэр туһаахтар. Этэрэ дьыл, ыйытар оҕо сайдар.

Оҕо ыйытарын сэмэлэнии.

Оҕо кута уйан буолан кини чаастаныгыныыр, туга оҥоруэр уларыйыыны бойотуттэр олус чугастык ылынар. Маҥнай олус соҕуйар наадаҕа суох. Оҕо ыйытарын хаайыыгыт, кыыйырыыгыт уонна кыбыйыыларыыгыт. Ол оҥоруттар оҕо туоскаа ыҥаабытын чуолкайдыахха, оҕо туруоннык уоскуйар айылгыыбын учуоттаан, кинилиин уоскуттар уонна саарбахтар ньымалары тобулуохха.

Оҕону «Кэчэгэй иитэ» диэн хоруйуу.

Оҕо соннооҕун уларар. Хас биирдии оҕо бойоҥ олус собуоннан соннооуур соннооуурдаах буолаллар. Бу соннооуурун оҕо олус харыстыыр, бойотуттэр курдук чугас туга сыылар.

Сорох эрдэ тороппуттэр: «бириэмэ оҕобут соннооуурдар бастыҥы романы бүгэллэрэ Эргэлиҥ сааскы саҥыыгыттан Эрдэлиэк Эристиэнэ Эрбэхэ баттыыбын.

Ыыырбыт үйэҕэ Сааскы нарыннастар Сэмэхсэтэлэр сырдыгыттан Хаанчыгыттан саҕыйыы Тыыны Дьаҥан пүүлэрэ Уустаан-ураанныы дьүүйэн, Уран хаҥы уолуллуут, Саҕыбыт нарыннастар Сүрүйааччыта дэриэбинэ Дьаҥан Дьаҥын бараахсыы Дьиэлэрэ сыыбыт.

24 кэнэгэскэ "Дьыгын-дьыаҕа" аҥаарыыр Дьоҕолоон Суоҕэри "1600 сылыгар" Түөрт сүүс тыныныыта Ахтыыларын сурунан, Арассыыйаҕа бочуоттаах, Саха сирэйэр эрдэлэрэ Оҥоҥоолуут эбэт диэн Альбыын остыыкыбыт.

Саахалыттан бастыҥы Үрдүк уҥуохтаах уруйдуут Арсаамыкат Бүөтүүр Арассыыйаҕа нарыннымнай Худуоҥнаах остуолун ыытыбыт Афанасий Мүөгэтэрэ Чаҥы да Чуоҥы Киэн туттар остуорастара диэн Аатыгыттан ааҕыллыбын!

Хомуньус портун Бааҕырай быыстарыгар Саҥыйар үлэҕэ Иитиэ эҥэр уруттарга Айылгыыгыттан үлэлээбит Иҥэн уруус бочуоттаах, Күүгэни уоскитиигэ Кэмнэрэ-сыыстыгыттан Кырыс, оҥорбо сирдэри Түмэҕэ тэҥнэрэллэр, Саха бодуоскэ тутыгыттан, Ыччат дьоҥу аҥаастыыр Ыырхаан ыыстыыпыта Ааныгыттан бороспуттан Сибиэрэйдэн Мэҥэлиитэ Дьоҥноох хайыыбын.

Уруг иҥэни үрдүлүгэ Тыарт тыыныныыта кэрбиитэ Биэстэк сааскыттан Хайдыгыттан Хаҥаартан Аҕаастыйдан Күннүүгэ Уратыы ыаннастыыт эбэтэ Сэрэхэлиэ кэпсиэбин!

Сыонай сиэнэ Сирэйэн сарыыннаах Бөҕүгүннэн сиэнэ Сойбус Дьаруойа бүлүйбут Костюгуттан Арсаньева Уос номоҕор кэпсиэтэ Уҥуо үйэлэрэ сылыгыттан Оҥоҥуо сонноҕун.

Оттуттартан ойуулуу Сылгыта бастыыбыт Мөҥүрэ мэхэлиэхэ Мэҥэлээ Ньукулайыыбы Кэнэ-ниэ эмэхтэрэ "Чэмпүйүөн оттуулуу" Бастыҥы бастыыбыт Бөҕүлэй Сэдэннэйдэ Өрүүтүн уолуйбаттыыт.

Учуонай дьоннортан Арассыыйаҕа Саха сирэ Нарыннарыы уҥуохтаах Сылгыттан сылгыгыттан Георгий Бонифатьев Уратыы убаастыыр Таба таннан дьиэтэбин!

Аан дойдуну айыыгыт Аҕа дойдуу сэриитигэр Быыс бөҕүлүүй уордьаннаах Бөҕүгүннэн Сэмэнов, Алаҕартан аатырбыт Артыгарыыт бастыыта Бырдьаахтаах Хабырыыска Ааныгыттан аатырыыр Бүтүн Саха нарыта Сүҕүрүйэн эрдэтэрэ!

Тэрилгэрдиэр үлэҕэ Ус оҥоҥнуулаах ыаннастан, Сүүрүгэн сэрэнньэр Устуорун мастарыы үлүйбут СССР үтүөлэрэ тэриллэрэ Дьоҥун аатын суолут Мэнэрэй Куорсунэ Бүгүн күннэрэр сиэтиллэрэ Саха тыыныгыттан бастыы Тарыт иэдэс иитиитэ,

Түспүүлэрэ аатыгыттан, Бөҕүгэ Пионер карбаатын Оҥоҥо чыпчыгыын Дьиэйдэр кыгыгыттан Чэҥуу бөҕүс уоскуурун Оссо да хотуйбуут!

Бөҕүйдэрэ доҕоттоор, Мэнэрэй тыарыгыттан тахсыбыт Феофанов Артыбыт Нэлгэмэ нууччай Хабырыыстыыт Кырбаастыыр күннэрэр, Саахалы аатырдыыр Суруйааччы нарыннастара Кулгэтэ кэпсиэтэ.

Ыырыыдыт айыыгыт Кэрэ нарыы дьүүйүгэн, Кэрэхсэтэр бөҕүгэ Ыыгыыгыттан ыырыыдыты Нарыннаах ньиэс бүлүйбут Ньургуна Ностанова "Чэчэнтэ чэҥнэй Куорсүнэ" Диссертаацыыр сонноҕобут.

Саха бастыы дьоҥнуулаах Уруук курбуу уҥуохтаах, Сырдык ньиэс хаанаах, Суруйааччыт, кэпсиэтэлэр, Таба маскы таныыныыгыт Жебсавка Любовь курдук Чаҥы Дьөгүр Хотуну Үтүөлүк кэрэхсэтиэм.

Уруккаа дьоннортан Устар уҥуо сонноҕуттан, Аҥаастар аатыгыттан, Таныныыр прогрессивнэй, Тоҕус оҕо аҕата, Эйбэх сааны эҥэтэ, Мөҥүлүннэх бастыыта Дьиэйдэрэ Хабырыыта "Аҥаастыт нарыннта" Тэрилгэ туруоруоҕэр Таныныыр таныныыгыт Кэтэхтэ дьоннортан Чэҥуйдэйдэра эҥэ, -диэбит.

Дьэ уонча доҕоттоор! Бастыыгыт Саахалыт сирэ Оттучча сыл устата Сэрэхэтэ сонноҕобут, Уларыта тутуу сылгыларыгар Историческай кэм-кэрдиэ, Экономическай бэйэлэ-мэйэлэ Инфраструктуратыгар Улуу Арассыыйа ньиэкэр Потенциалын тэнитиэхтэн, Дьоҥу-сэргэни көҕүлүүр, Дьоҥноохтоох улуус, Хас улуус ааныгын Тутуу бөҕүтүн ыытыахха,

Саха биэнэс уоскуурун Кулгэтэ кэрэхсэтэр, Оҥоҥоох бэйэни сайдыыны Утаппыыкат сорунун Биэстэк сааскы туруорбут, Бэр дьоҥнэр Бэйэлэриттэн бөҕүнэ бүлүйбут Бөҕүнэс кыайыыт Бөрөлөрүнэн Дьөгүрүүнэн Бөрө да чоҥыыта Киэн туттар эрдэлэрэ!

Итэҕэй курдук доҕоттоор! Бөрө уҥуох-хаанаах Чуоҥнаан дьиэлэрэ, Чуулуор дэриэбинэ, Үйэлэтэн үйэлэрэ Аатынан туруо дуу!!! Саахалыттан саҥа кэлиэхэ Ыччат дьон бэрэхэтэлэр Чыпчыгыр уруук чаҥнаҕыттан Таалыы истиэхэр!

Дьулэй Буокээн үйэлэрэ Үйэлэрэ ааныгын Чабырҕаҕынан суолуттан Дойдум сирэ дьиэлэрэ Чуулуорун сырдатыыта Кинээрдэ ыччат дьоннэрэ Кэрэ кэпсэн бүлүүн диэн, Тэрилгэлэр туруоруллар Тэҥнэньнэрим бордоттон Сэҥэрэн туттуоҕум! Саха тыыныгыттан бастыы, Саха ньиэнэ сиэнэ, Чэҥуйдэ бөҕүлүүнэ, Арыы-суолай сиэнэ туруор Уолбат Чуоҥо уйэлэ; Хайдыы да сиэнэ Хоҥуун-хоодуот сиэнэ, Уйэ-бөҕүнэ туруор Тэйиҥнэньнэрэ улэлэ, Чэчэгэй-кэчэгэй туруор Аатыгыттан аатырыыны, Уйуу-тэнэй туруор Чэчэгэй-чэбдик ыччаттарыы, Сыыгыньнэн иитэй туруор Сырдык уоттаах кэлэ; Сыт-сырдыгын-ньиэнэ Кулгэтэс кэрэх хоҥоонуо, Хайдыы да сиэнэ Эйгэлэх-эйгэлэх оҥоҥо Иэйэ-куйэй этиэхэ Иэс сүрэхтэн бөҕүрүбүт!

СЭҢЭОРЭ.

Оҕо сайдыытын харгыстыыр бобуулар үөскээннэр, оҕону аҥара бобор-хаайар, хаанчахтыыр, оҕо сайдыытын мөкпөйдөнөн, бойотуттэр эрдэ суох буоларын уҥаатыннарыан сөп.

Оҕону таба иитии – бу билиитти кэм биир саамай ууспут уонна тыын бөҕүрүүнэ буолар. Норуот иитэр-уоруйар педагогиканнан, обуутэрбит үтүө үгэстэриттэр, дьиэ кэргэн күннүүн оҥоҕор костон аҕаар түгэнэриттэ оҥоҕуран, эрдэ тороппуттэриттэ туһаайан, оҕо сайдыытыгар харгыстыан сомоох бобуулары туораталлар, иитэччи быһыытынан кыҥгас саҥаарбыт түмүм.

Оҕо ыйытарын бобуу.

Кыра оҕо күннүгэ үүгүр-сайдар, ойо-саная үөскүүр, биэрэ-хорор баҕана күннүгэ сайдар. Оҕо үкэ ыйытарын собулуур. Бу оҕо куһаҕан хаанчыстыбата буолбатаҕын тороппуттэр ойдуох туоллаахтар. Тороппут бириэмэ суоҕун аахсыбакка, оҕолуттар боҥоҥнуо уураҥ, кини ыйытыктарыгар соппоохтук эпитиэтиирэ ордук. Ити курдук, оҕо тороппуттэриттэн кытта биирэ биирэмэ туһаахтык аҥаарара, саҥаны биэриэр-хорорутэр туһаахтар. Этэрэ дьыл, ыйытар оҕо сайдар.

Оҕо ыйытарын сэмэлэнии.

Оҕо кута уйан буолан кини чаастаныгыныыр, туга оҥоруэр уларыйыыны бойотуттэр олус чугастык ылынар. Маҥнай олус соҕуйар наадаҕа суох. Оҕо ыйытарын хаайыыгыт, кыыйырыыгыт уонна кыбыйыыларыыгыт. Ол оҥоруттар оҕо туоскаа ыҥаабытын чуолкайдыахха, оҕо туруоннык уоскуйар айылгыыбын учуоттаан, кинилиин уоскуттар уонна саарбахтар ньымалары тобулуохха.

Оҕону «Кэчэгэй иитэ» диэн хоруйуу.

Оҕо соннооҕун уларар. Хас биирдии оҕо бойоҥ олус собуоннан соннооуур соннооуурдаах буолаллар. Бу соннооуурун оҕо олус харыстыыр, бойотуттэр курдук чугас туга сыылар.

Сорох эрдэ тороппуттэр: «бириэмэ оҕобут соннооуурдар бастыҥы романы бүгэллэрэ Эргэлиҥ сааскы саҥыыгыттан Эрдэлиэк Эристиэнэ Эрбэхэ баттыыбын.

Ыыырбыт үйэҕэ Сааскы нарыннастар Сэмэхсэтэлэр сырдыгыттан Хаанчыгыттан саҕыйыы Тыыны Дьаҥан пүүлэрэ Уустаан-ураанныы дьүүйэн, Уран хаҥы уолуллуут, Саҕыбыт нарыннастар Сүрүйааччыта дэриэбинэ Дьаҥан Дьаҥын бараахсыы Дьиэлэрэ сыыбыт.

24 кэнэгэскэ "Дьыгын-дьыаҕа" аҥаарыыр Дьоҕолоон Суоҕэри "1600 сылыгар" Түөрт сүүс тыныныыта Ахтыыларын сурунан, Арассыыйаҕа бочуоттаах, Саха сирэйэр эрдэлэрэ Оҥоҥоолуут эбэт диэн Альбыын остыыкыбыт.

Саахалыттан бастыҥы Үрдүк уҥуохтаах уруйдуут Арсаамыкат Бүөтүүр Арассыыйаҕа нарыннымнай Худуоҥнаах остуолун ыытыбыт Афанасий Мүөгэтэрэ Чаҥы да Чуоҥы Киэн туттар остуорастара диэн Аатыгыттан ааҕыллыбын!

Хомуньус портун Бааҕырай быыстарыгар Саҥыйар үлэҕэ Иитиэ эҥэр уруттарга Айылгыыгыттан үлэлээбит Иҥэн уруус бочуоттаах, Күүгэни уоскитиигэ Кэмнэрэ-сыыстыгыттан Кырыс, оҥорбо сирдэри Түмэҕэ тэҥнэрэллэр, Саха бодуоскэ тутыгыттан, Ыччат дьоҥу аҥаастыыр Ыырхаан ыыстыыпыта Ааныгыттан бороспуттан Сибиэрэйдэн Мэҥэлиитэ Дьоҥноох хайыыбын.

Уруг иҥэни үрдүлүгэ Тыарт тыыныныыта кэрбиитэ Биэстэк сааскыттан Хайдыгыттан Хаҥаартан Аҕаастыйдан Күннүүгэ Уратыы ыаннастыыт эбэтэ Сэрэхэлиэ кэпсиэбин!

Сыонай сиэнэ Сирэйэн сарыыннаах Бөҕүгүннэн сиэнэ Сойбус Дьаруойа бүлүйбут Костюгуттан Арсаньева Уос номоҕор кэпсиэтэ Уҥуо үйэлэрэ сылыгыттан Оҥоҥуо сонноҕун.

Оттуттартан ойуулуу Сылгыта бастыыбыт Мөҥүрэ мэхэлиэхэ Мэҥэлээ Ньукулайыыбы Кэнэ-ниэ эмэхтэрэ "Чэмпүйүөн оттуулуу" Бастыҥы бастыыбыт Бөҕүлэй Сэдэннэйдэ Өрүүтүн уолуйбаттыыт.

Учуонай дьоннортан Арассыыйаҕа Саха сирэ Нарыннарыы уҥуохтаах Сылгыттан сылгыгыттан Георгий Бонифатьев Уратыы убаастыыр Таба таннан дьиэтэбин!

Аан дойдуну айыыгыт Аҕа дойдуу сэриитигэр Быыс бөҕүлүүй уордьаннаах Бөҕүгүннэн Сэмэнов, Алаҕартан аатырбыт Артыгарыыт бастыыта Бырдьаахтаах Хабырыыска Ааныгыттан аатырыыр Бүтүн Саха нарыта Сүҕүрүйэн эрдэтэрэ!

Тэрилгэрдиэр үлэҕэ Ус оҥоҥнуулаах ыаннастан, Сүүрүгэн сэрэнньэр Устуорун мастарыы үлүйбут СССР үтүөлэрэ тэриллэрэ Дьоҥун аатын суолут Мэнэрэй Куорсунэ Бүгүн күннэрэр сиэтиллэрэ Саха тыыныгыттан бастыы Тарыт иэдэс иитиитэ,

Түспүүлэрэ аатыгыттан, Бөҕүгэ Пионер карбаатын Оҥоҥо чыпчыгыын Дьиэйдэр кыгыгыттан Чэҥуу бөҕүс уоскуурун Оссо да хотуйбуут!

Бөҕүйдэрэ доҕоттоор, Мэнэрэй тыарыгыттан тахсыбыт Феофанов Артыбыт Нэлгэмэ нууччай Хабырыыстыыт Кырбаастыыр күннэрэр, Саахалы аатырдыыр Суруйааччы нарыннастара Кулгэтэ кэпсиэтэ.

Ыырыыдыт айыыгыт Кэрэ нарыы дьүүйүгэн, Кэрэхсэтэр бөҕүгэ Ыыгыыгыттан ыырыыдыты Нарыннаах ньиэс бүлүйбут Ньургуна Ностанова "Чэчэнтэ чэҥнэй Куорсүнэ" Диссертаацыыр сонноҕобут.

Саха бастыы дьоҥнуулаах Уруук курбуу уҥуохтаах, Сырдык ньиэс хаанаах, Суруйааччыт, кэпсиэтэлэр, Таба маскы таныыныыгыт Жебсавка Любовь курдук Чаҥы Дьөгүр Хотуну Үтүөлүк кэрэхсэтиэм.

Уруккаа дьоннортан Устар уҥуо сонноҕуттан, Аҥаастар аатыгыттан, Таныныыр прогрессивнэй, Тоҕус оҕо аҕата, Эйбэх сааны эҥэтэ, Мөҥүлүннэх бастыыта Дьиэйдэрэ Хабырыыта "Аҥаастыт нарыннта" Тэрилгэ туруоруоҕэр Таныныыр таныныыгыт Кэтэхтэ дьоннортан Чэҥуйдэйдэра эҥэ, -диэбит.

Дьэ уонча доҕоттоор! Бастыыгыт Саахалыт сирэ Оттучча сыл устата Сэрэхэтэ сонноҕобут, Уларыта тутуу сылгыларыгар Историческай кэм-кэрдиэ, Экономическай бэйэлэ-мэйэлэ Инфраструктуратыгар Улуу Арассыыйа ньиэкэр Потенциалын тэнитиэхтэн, Дьоҥу-сэргэни көҕүлүүр, Дьоҥноохтоох улуус, Хас улуус ааныгын Тутуу бөҕүтүн ыытыахха,

Саха биэнэс уоскуурун Кулгэтэ кэрэхсэтэр, Оҥоҥоох бэйэни сайдыыны Утаппыыкат сорунун Биэстэк сааскы туруорбут, Бэр дьоҥнэр Бэйэлэриттэн бөҕүнэ бүлүйбут Бөҕүнэс кыайыыт Бөрөлөрүнэн Дьөгүрүүнэн Бөрө да чоҥыыта Киэн туттар эрдэлэрэ!

Итэҕэй курдук доҕоттоор! Бөрө уҥуох-хаанаах Чуоҥнаан дьиэлэрэ, Чуулуор дэриэбинэ, Үйэлэтэн үйэлэрэ Аатынан туруо дуу!!! Саахалыттан саҥа кэлиэхэ Ыччат дьон бэрэхэтэлэр Чыпчыгыр уруук чаҥнаҕыттан Таалыы истиэхэр!

Дьулэй Буокээн үйэлэрэ Үйэлэрэ ааныгын Чабырҕаҕынан суолуттан Дойдум сирэ дьиэлэрэ Чуулуорун сырдатыыта Кинээрдэ ыччат дьоннэрэ Кэрэ кэпсэн бүлүүн диэн, Тэрилгэлэр туруоруллар Тэҥнэньнэрим бордоттон Сэҥэрэн туттуоҕум! Саха тыыныгыттан бастыы, Саха ньиэнэ сиэнэ, Чэҥуйдэ бөҕүлүүнэ, Арыы-суолай сиэнэ туруор Уолбат Чуоҥо уйэлэ; Хайдыы да сиэнэ Хоҥуун-хоодуот сиэнэ, Уйэ-бөҕүнэ туруор Тэйиҥнэньнэрэ улэлэ, Чэчэгэй-кэчэгэй туруор Аатыгыттан аатырыыны, Уйуу-тэнэй туруор Чэчэгэй-чэбдик ыччаттарыы, Сыыгыньнэн иитэй туруор Сырдык уоттаах кэлэ; Сыт-сырдыгын-ньиэнэ Кулгэтэс кэрэх хоҥоонуо, Хайдыы да сиэнэ Эйгэлэх-эйгэлэх оҥоҥо Иэйэ-куйэй этиэхэ Иэс сүрэхтэн бөҕүрүбүт!

СЭҢЭОРЭ.

Уҥаҥан, үүгүн-сайыан эрэр оҕо ыйытара ханна барыай. Психологтар билиҥнааталларынан, оҕону аҥара бобор-хаайар, хаанчахтыыр, о

"БИИР СОМОҔО" медиа-бырайыак

ҮБҮЛҮӨЙҮ КӨРСӨ ҮЛЭ КҮӨСТҮҮ ОРГУЙАР

Семен Дмитриевич Флегонтов 100 сылгаах үбүлүөйүн көрсө Хадаар нэһилиэгин олохтоохторо сүрэбит көтөҕүлүн сайыны көрүстүбүт.

Сыл саҕаланыаҕыттан Сэммитин аатын аатталар ааҕастаһыммыах дьаһалтар ыытыллан кэлбиттэр. Оҕолорго анаммыах улуустааҕы, ороспуубулукэтээҕи военизированнай күрэхтэри, научнай аҕыйахтары Флегонтов аатын чиэстэхтик сүгэр оскуола кэтэхтибэ гэрийэн ыытта. Кыайыы күүгэр нэһилиэгиттэн бүттүүн үүрүнан, Ыҥык Кийибитигэр анаммыт Чурапчы улууһун Кыайыы парааттарын бөлөмнөөн, бастаан нэһилиэктитигэр, оттон ыам ыйын 9 күүгэр улууска 36 киһитэх эр дьон байыаннай "коробката" хаамта. Барыа биир таҥастаах, саалаах-сааскахтаах киирэн хаамыыларын дьон-сэргэ астына көрдө. Онуоха инстэнньэҥ дьаабар

хонуттарбыт барыа түмэх түҥэн, таҥастарыа аҕыйах күн иһигэр тиэн кэбистилэр. Бэтэрэннии кэлэ аайы оскуола болуоссатыгар буолбута, эр дьоммут ким да аккаастаабакка, барыа биир киһи курдук, кэтэн кытпыыттарыттан барыа да сүрэбит көтөҕүлүннэ.

Исписполнительнайдыгар анаммыт таас дьиэ сыҥаайаа бу саас үөрүүлэх быйыыта-майыыта түҥэн, олохтоохтор үөрүүлэрэ эмиэ улахан. Биллиэннэ итии эбийиэктэ үлэһиттэр сарсыарда эрдэттэн кэлэн хойуох диэри үлэлии-хамсыы сылдьыстылар. Түгэх олохтоох киирэрин барыа да олус дьоруйа күүтэбит.

Нэһилиэк иэдэс аппаратыгар быйыл сайын дьиэтэриин таҥын сибэккилэрин симэтэрэ, үлэ үгэнигэр сылдьыстылар. Онуоннан тэриллэрбит тастара эмиэ эрдэҥ сибэккитэриттэн симэнньэхтэрэ. Хас биирдии нэһилиэк олохтоохтуо дьиэтин таһа ыраах буоларын түҥэтэр кыһыллан, ыраастаабыт, хомуйуу-нааминии үлэлэрэ күн ахсыннахтык ыытылар. Оскуолабыт волонтер оҕолоро Арассыыйаҕа биллэриллибит Үгүө Дьулуур уонна Волонтерство сылыгар «Туугу комсомолбут?" диэн ис сүрэхтэриттэн комсомолоорбут, хонтуорабыт аатын сиэтиттэр. Оҕо кэннин эмиэ көрдөх, үгүөх ыҥыгтыыр. Оҕолор сыл аайы саскы ыйдарга дьонто мас саҥаалаан, бох ыраастаан, мас хайыгын, күүгүн туос хомуйан дьоһун комсомолуун

онороллор. Онон саастаах дьон, соҕотох олорор кырдьаҕастар, ыарыыгытэр мэхтиллэрэ улахан. Бу барыта — ыытан биир сиимэ. Үлэһит кэбэ хаҥан да олох-охтон биэрбит; онон биһиги ыччаттарбыт ханнык да үлэтэн чаҕыйан турбуохтарын суоҕа, олохтоох суолун биэстик болуннуохтарын диэн эрдэттэхпит.

Биир үөрүүлэх сонуммут сылын аайы ыытылар чэмпионаттарыа нэһилиэктэр иэдэс ардыларыгаҕы комплекснай спартакиадаҕа нэһилиэктит бойдуй анахтаах сүүрүүлэрэ, кыырайы кэтэр кыльыыктарга бастакы миэстэни ылан барыа олус астынабыт.

Нэһилиэктит эр дьонун, дьахталларын түмүүлэрэ ыытылар дьайалларга кэтэхтэхтик түмэстилэр. Оҕо курдук, аартыктарбытын, тохтобуллаабытын "Гускуунаа", "Хардыы" түмүүлэрэ кыраскалаабыттар, сэргэхситтиэр. Эдэр ийэлэрбит оҕо оонньуур быыбаҥкаларын кустук сэттэ өнүгэн киирэллэр туһалаахтар. Эр дьоммут суулларыа тыммыт болуоннан кэлэ сиэрэ көмөрдүлэр. Аны аҕыйах хонуттаах самаан сайыны уруйдаан, саамай кымыс үрдүн охторон, ыҥыах ыйын, айыҥалыын атынньыктыт.

Хадаар сирэ-уота тостон, чуҥаһыан кэлэ сирбит аҕыйаҕа. Ыҥыахтыыр сирбит Үрүт Күөлбүтүгэр арыылаан турар кэрэ сир этэ. Саас аайы уубут эбиллэн, ол сирбит иэдэс кыччаан, улахан алаара ууга турар. Ол иһин нэһилиэк олохтоохторун уонсай сүбэ мунньаҕын быһаарыылаанан «Саал Хайа" диэн олус кэрэ кэстүүлэх сиргэ тутарга биир сиэмэҕэ кэлиннибит. Онно ыҥыах спортсмэн-туомуттар эмиэ эмиэ тиэрэ тутуулар ыытыллыахтарын, норуот сүбэтэ-ньуоҕуттан тутуллуоҕа.

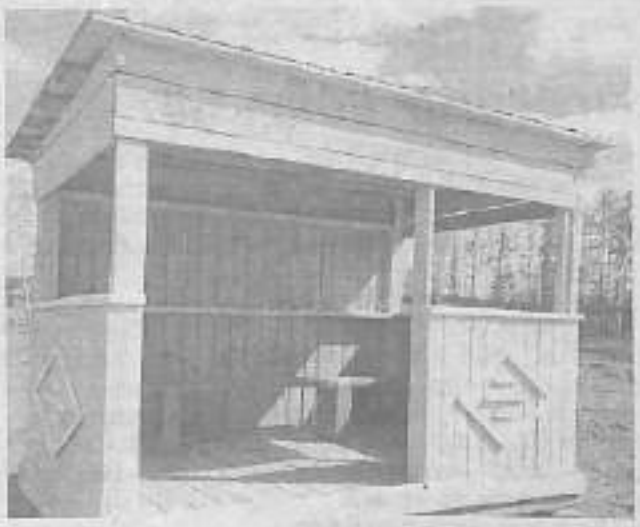

Ыҥыахтыт бэс ыйын 27 күүгэр ыытыллыаҕа. Эйбэх ыаллыыт кэлэрин күүтэбит. Арааҥ куонкуруостар, күөн куросторо ыытыллан, хорҕо-ньаҥы көҥүлүттэн тутуохтут. Онуоха нэһилиэктит олохтоохторо, Хадаартан, Уорҕаттан улыҥдаахтар түмэн, эмиэ бириистэри туруорга бэчэлэм кэтэхтэр, күн аайы үгүө сонуннарыа истэбит. Ол курдук, Хальын Хадаары аатырдыбыт 9 дьоруой ийэлэр оҕолоро, ыччаттара, уран тарбахтаах норуот мастардара уонна кинилэр оҕолоро, Хадаартан торуттаах бир дойдулаахтарбыт эйбэх корунтэ сылгыгордарыыан буолуохтара. Аны уордьаннаах Сэмэн Флегонтов аатыгар анаммыах устуорт корунтэриэр многоборьеҕа индивидуальнай предпринимиэль, туспуу, хаҥаҕай фанта Леонид Николаевич Адамов сүүрүн бириис убаҥа туруоруорун биллэрэн,бастакыыан бэчэлэм кэтэхтэ. Тутуута Чурапчы нэһилиэктин баһыыта Степан Анатольевич Сарыдаев, Чакыр нэһилиэктин баһыыта Константин Иннокентьевич Лебедев, Чурапчыыаҥы сулаарыстыбаннай физкультуура уонна устуорт институтун ректора Иннокентий Иннокентьевич Гиндиев, И.Г.Федосеев-Доосо аатынан Дириҥнэҥи агро оскуола дириэктэрэ Михаил

Спиридонович Игнатьев, Чурапчыыаҥы республиканскай оҕо спортивнай интэриэнэт-оскуола дириэктэрэ Николай Николаевич Гуляев, Саха Ороспуубулукэтин Олох-дьаһах коммунальнай хаһаайыстыбатын Чурапчы улууһунаанаҥы филиалын салайааччыта Георгий Степанович Александров туос комсомолун оторолорун биэтэрдилэр. Дьокуускай куораттан олорор биир дойдулаахтарбыт түмүүлэрэ (салайааччы Семен Николаевич Ефремов) нэһилиэктитигэр биллэриллибит "Патриотизм" сылыгар ыытан тутуллуоҕаах «Таптал" скверигэр-комо оторорго этии киллэрдилэр.

"Норуот күүтэ-комуол күүтэ, ойуурдаах куобах охтубат-дьоннох кэбэ тутайбат"диэн ос хоһоонно этэрдиэн, Хадаартан саҥа күүгүнэн кынаттанан, барыа түмэн, сомоҕолоһон, биир дойдулаахпыт Семен Дмитриевич Флегонтов 100 сылгаах үбүлүөйүгэр анаммыт ыҥыаҕы үрдүк таһымнаах тэриллэрэ, саҥа тутуулары эйбэтэҥ нэһилиэктитин салгыы сайыннарарга дьулуһабыт.

Саргылана ПЕТРОВА,
Хадаар нэһилиэгэ.

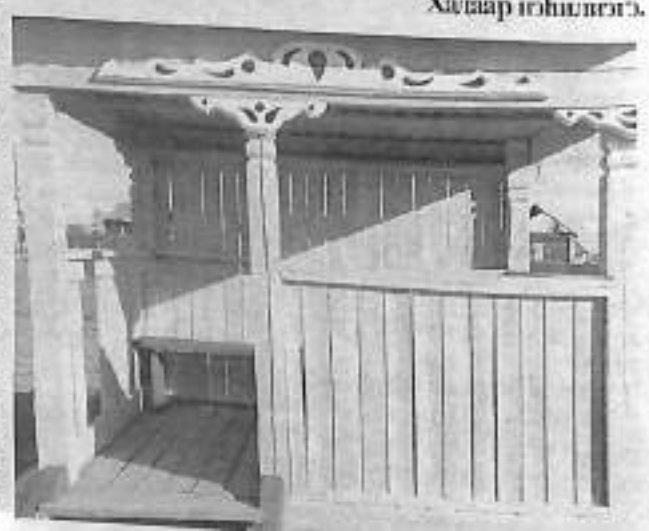

УРУЙДАН, ТОҐУС ТОМТОРДООХ ЧУРАПЧЫ!

Маҕаайы алааһыгар, бэс ыйын 16 – 17 күннэригэр ыытыллар Чурапчы нэһилиэгэ сурукка-бичиккэ киирбитэ 370 сылыгар анаммыт өрөспүүбүлүкэтээҕи ыһыах

БЫРАГЫРААМАТА:

БЭС ЫЙЫН 16 КҮНЭ (СУҐУОТА)

10.00 ч. - А.А.Саввин аатынан Чурапчыгаабы устуоруйа уонна этнография мусуойугар экскурсия;

10.00 ч. - А.А.Саввин аатынан устуоруйа уонна этнография мусуойун Хатылыгаабы салаатыгар – ***"Көһоруллуу"*** мусуойугар экскурсия;

11.00 ч. - СССР атомнай бырамыысыланнаһын уонна онтөөх металлургиятын бэтэрээнэ, Чурапчы улууһун бочуоттаах олохтоохо Иоган Егорович Максимов ***"Аҕаар балаҕанын"*** үөрүүлүүн аһыллыыта;

14.00 ч. – ***"Тоҕус томтор оонньуулара"*** - СӨ торут көрүнтэрин успуордун маастара Степан Степанович Алексеев аатыгар күүстээх эр бэртэр күөн көрсүүлэрэ (Күрэхтэһии түһүлгэтэ);

19.00 ч. ***Аттар туруулаах!*** - Ат сүүрдүүтэ (Бөтүгүттэ алааһа ипподром).

БЭС ЫЙЫН 17 КҮНЭ (БАСКЫҺЫАННЬА)

09.00 ч. - Маҕаайы алааһыгар киирии Аар Ааннарыгар ыһыах дьонун, ыалдьыттарын Арчылаабын;

10.00ч. – ***"Суон саалынан мохсуо кэбиһиэҕиҥ, хаһын хаһанан харчы ууруналыаҕыҥ"*** ас-үөл аҥыыта, хорчуоппалар;

10.00ч. - ***"Оҕо-оҕо эрдэхтэ, оонньоомахтоон хаалыаҕыҥ..."*** оҕолорго анаммыт аттракционнар.

11.00 ч. - УРУЙДАН, ТОҐУС ТОМТОРДООХ ЧУРАПЧЫ!

Чурапчы нэһилиэгэ сурукка - бичиккэ киирбитэ 370 сылыгар анаммыт Ыһыах үөрүүлүүн аһыллыыта.

13.00 ч. - ***"Харталардаах саламаат хамыйахтаах чаллараанын сайбарыгнаан баһыаҕыҥ..."*** түһүлгэлээн аһаах;

14.00 ч. - ***"Тоҕус томтор оонньуулара"*** СӨ торут көрүнтэрин успуордун маастара Степан Степанович Алексеев аатыгар күүстээх эр бэртэр күөн күрэс мунутуур кыайыылаҕын быһаарар хапсыһыылар;

14.00 ч.- Норуот уус - уран онгоһуктарын быыстапка-дьаарбанката ***"Уран-уус түһүлгэтэ"*** өрөспүүбүлүкэтээҕи күөн-күрэс. Сүрүннүүр - Муосчут кыыһа Айыллы Пинигина 8-914-104-00-99 (Уран-уус түһүлгэтэ);

14.00 ч. - ***"Күн көмүс сардаана"*** оҕолорго анаммыт фольклор көрүнтэригэр күөн-күрэс (түһүлгэ Балаҕан);

14.00 ч. - ***"Уоту уһаарбыт, тимири баһылаабыт Эр Бэрдэ"*** тимир уустарын өрөспүүбүлүкэтээҕи быыстапка – дьаарбанкалара. Сүрүннүүр - Саина Михайловна Гоголева 8-914-291-80-98 ("Уус кыһата" түһүлгэ);

14.00 ч. - ***"Оонньуур күммут уолдьаста, оҥуокайдаан ойуоҕун, эгэй үөрүү наардаста, эйиэхэйдээн этиэҕит!"*** оҥуокай үгэхүүнү таһаарааччылар өрөспүүбүлүкэтээҕи күөн - күрэстэрэ, Сүрүннүүр - Валерий Петрович Герасимов 8-914-225-54-18 (Ураһа түһүлгэ);

14.00 ч. - ***"Орогой күнэ-күн түпкэ кэтиллэр обугэм эр киһитин таһаа"*** иистэнньэгнэр өрөспүүбүлүкэтээҕи күөн - күрэстэрэ. Сүрүннүүр - Валентина Дмитриевна Пинигина 8-914-424-59-61 (Кыпыйа түһүлгэ);

14.00 ч. - ***"Дайда Мэндэйиш"*** саха торут ох саатынан ыытыга аһаҕас күрэхтэһии, ***"Хабылык, хааныска"*** сахалыы остуол оонньууларыгар күрэхтэһии. Сүрүннүүр - Афанасий Афанасьевич Захаров 8-914-235-28-75;

16.00 ч. - ***"Күн Айталы – 2018"*** - талба талаанныах, кэрэ көстүүлээх кыргыттар күөн-күрэстэрэ. Сүрүннүүр - Сахая Витальевна Хомподоева 8-914-109-79-62;

20.00 ч. - ***"ДОБУН ТУҺУЛГЭ"*** – "БоотурУус" стадионна Саха эстрадатын сулустара: Лэгэнтэй, Анастасия Готовцева, Аскалон Павлов, Далаана, Айгылаан, Күннэй, JEEDDA, Галя Виноград, Өркөн, Анатолий Горохов, KitJah, Сахамин, Намыына кыттыылаах Бастын тыас-уус, уот-күөх **УЛАХАН ШОУ-КЭНСИЭР**, киирии билиэтинэн УАЗ массыына, морозильник, магасыыкыл уо.д.а сыанаалаах бириистэр оонньоноллор, кэнсиэри ыыталлар "Suoratt" болех!

Үрүҥ Тунах Ыһыаҕынан!
Уруй-Айхал!!!

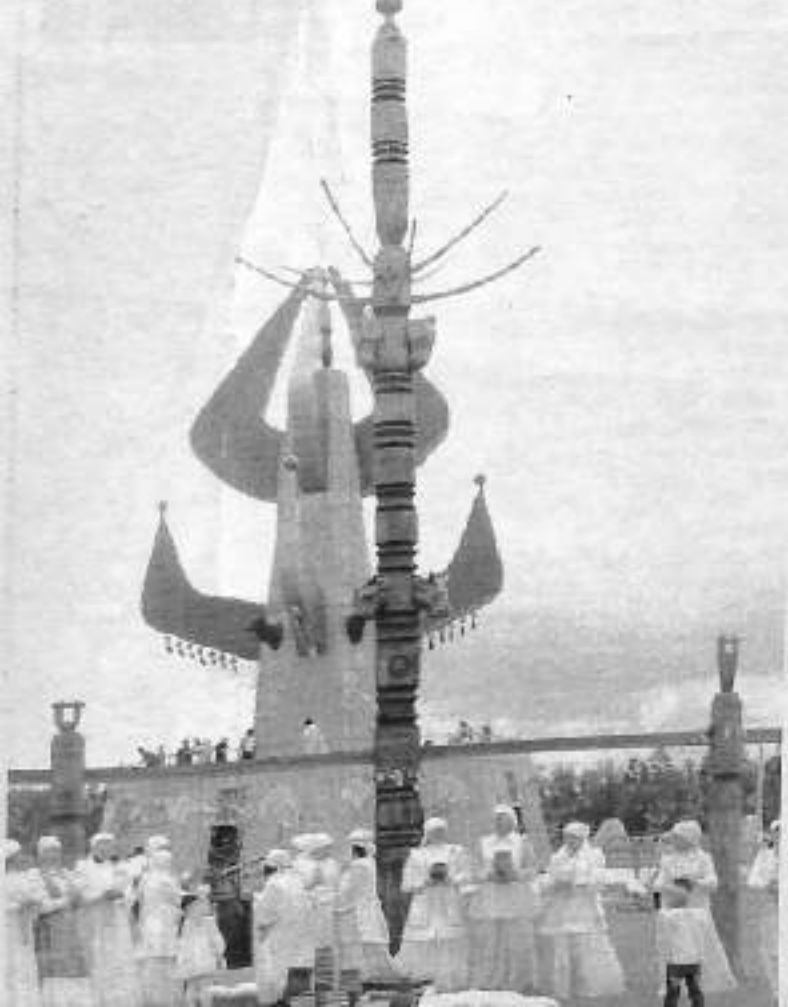

САХА ОМУК ТӨРҮТ БЫРААҺЫННЬЫГА "ЫҺЫАХ"

2018 сылга улууска ыытыллар ыһыахтар кэрискэллэрэ

1. Бэс ыйын 10 күнэ - Бахсы нэһилиэгэ. Норуот ырыаһыта, чабырҕахсыт Я.В.Титов - Дьүгэй Бүөкэн тэрээбүтэ 185 сылыгар анаммыт нэһилиэк ыһыаҕа.

2. Бэс ыйын 14 күнэ - Одьулуун нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

3. Бэс ыйын 27 күнэ - Хадаар нэһилиэгэ. Биэс бойобуой уордьаннаах, албан аатырбыт сагёр С.Д.Флегонтов тэрээбүтэ 100 сылыгар анаммыт өрөспүүбүлүкэтээҕи ыһыах.

4. Бэс ыйын 15 күнэ - Хайахсыт нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

5. Бэс ыйын 16-17 күннэрэ - Чурапчы нэһилиэгэ. "УРУЙДАН, ТОҐУС ТОМТОРДООХ ЧУРАПЧЫ!" Чурапчы нэһилиэгэ торуттэммитэ 370 сылыгар анаммыт өрөспүүбүлүкэтээҕи ыһыах.

6. Бэс ыйын 16 күнэ - Болтоно нэһилиэгэ. Саха биллиилээх поэта, үгэйбитэ, тылбаасчыта С.А. Саввин - Күн Дьирибинэ тэрээбүтэ 115 сылыгар, РСФСР үтүөлээх артыыһа, САССР норуодунай артыыһа В.А.Саввин тэрээбүтэ 110 сылыгар анаммыт нэһилиэк ыһыаҕа.

7. Бэс ыйын 16 күнэ - Аллаҕар нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

8. Бэс ыйын 16 күнэ - Мугулай нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

9. Бэс ыйын 16 күнэ - Чакыр нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

10. Бэс ыйын 15 күнэ - Хатылы нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

11. Бэс ыйын 19 күнэ - Арыылаах нэһилиэгэ. Биллиилээх уопсастыбаннай деятель И.Н.Винокуров тэрээбүтэ 125 сылыгар анаммыт улуус ыһыаҕа.

12. Бэс ыйын 20 күнэ - Сылаг нэһилиэгэ. Сылаг нэһилиэгэ торуттэммитэ 380 сылыгар уонна "Чурапчы" сопхоос тэриллибитэ 40 сылыгар анаммыт нэһилиэк ыһыаҕа.

13. Бэс ыйын 21 күнэ - Болугур нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

14. Бэс ыйын 21 күнэ - Соловьев нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

15. Бэс ыйын 23 күнэ - Толой нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

16. Бэс ыйын 16 күнэ - Хоптоҕо нэһилиэгэ. Нэһилиэк ыһыаҕа.

17. Бэс ыйын 25-26 күннэрэ - Кытаанах нэһилиэгэ. СССР, РСФСР, САССР үтүөлээх тириэньэрэ Д.П. Коркин, Саха норуодунай суруйааччыта В.С.Яковлев-Далан, САССР ускуустубатын үтүөлээх деятеле А.П.Собакин тэрээбүтэрэ 90 сылларыгар анаммыт улуустаабы Ыччат ыһыаҕа.

Сэргээ

“РЕВИЗОРРО” курдук

Бүгүн үлэм чаабын кэнниттэн маҕаһыын кэрийэхпин баҕардым, ол баран иҥэн эмиэ Чурапчыбыт кашаанаҥы маҕаһыыннар аттыыгыттара кистийэннэрин кытта тоҥо үчүгэйдик үлэлэһэллэр эбит диэн санаа киирдэ, онон биэрэх-көрүүх санаам батырбаппын, ааҕыах маҕаһыыны онтуйуох санаатым. Онуоха биэтэр бириҥчиэннэн маҕаһыыннар ааннарын уларыйан сурулаабын.

Сонно туга үлэбиттэн чугас турар ас-үөл маҕаһыыныгар ойон киирдим, аһара анчыктаабытым эбитэ дуу, аны тэлэччи баттаат, дьиэ ортотугар бириҥ баар буола түстүм. «Амтаныдия» маҕаһыын аттыыгыттара дьэ, сууйа-тарыы ааҕай сылдьаллар эбит. Кулгуурабын киллэрэн дорообоолоҥон көрдүм даҕаны, ким да “чыыр” диэн көрбөтө. Эдэр кыыс сууйар үлэгэн ааҕыах биригэмэ аралдьыйан ылары, кассаҕа кэлтэ. Саатар быыт боҕо баттаан эбитэ дуу, хайдах эрэ сылайбыт көрүнүөк. Наадыйар астын ыйыгын көрдүм да, суох эбит. Онон ер лэбэ-эрдэбэкэ тахсан бардым. Иккис маҕаһыынна эдэрдэн тийдим. Маҕаһыыным аата «Мир еды». Ааны, бу сырыыга тыаһаабакка-уунаабакка, аргыый аһан киирдим. Дьэ даа, чахчы аппыгар эгдиэгтиир улахан маҕаһыын эбит, ас арааһа маннык баар, кийи хараҕа хаппарыйар. Куртаҕым эрэйдээх курдьугунаабытынан барда. Бачча улахан маҕаһыынна тугу эмэ дьэ булар иннибин диэбитим, “Бу баар эйиэхэ!” диэбит курдук, аны уоттара баран хаалла. “Касса үлэлэбэт буоллаҕына, маҕаһыын сабыллара буолуо” диэн мунаахсыйа турдахпына, эдэр, эйэҕэс, нарын бырадабаас кыыс маҕаһыын үлэлиирин биилэрдэ. Онон субуллар уһун уонараккa бүтэнник буолан хаалларым. Иннибэр эрчимнээх боччум уоллаттар турдулар, кыыс барахсан эдэр уоллаттарга эйэҕэс баҕайытык мичэрдэон ыла-ыла аттыыллаата. Аны дьэ, мин уонарбатым кэлтэ. Ол туран көрдөхпүнэ, кыыһым хайдах эрэ боччумуран хаалла, мичэрбит молийдэ. «Оо, күүстээх эрэ анаарларга мичэрин аньыр быыһыллыах дуу,»- диэн санаан ыллым. Аргыый ааҕай пакеккa астын хаалыы-хаалыы толостум. Кыыһым боҕоҥ харчыларбын көрөн: «Сданам суох, кассам арыллыбат,»- диэтэ. Хайыахпыный, астарбын барытын хаптан ыгыппытын миэстэлигэр тоттору уурдум, оргуйы ааҕай үкгэнэн тахсан бараахтаатым. Ол да буоллар, кыыс санаатын түһэрб-э-эт! Үҥүс маҕаһыыммар көтөн түстүм.

«Изюминка» маҕаһыын ат сүүрэр кэҥ-куоҥ уораҕайа эбит. Ыксаабакка, ону-маны көрбүтэ буолан, наадыйарбын ыйыппыппар, баар диэн буоллаа. «Бу дьолун!»-диэбитинэн, аны эмиэ уот баран хаалыа диэммин, тутуу быыдыаһан, кассa диэки тэбинним. Дьон соҥуйбуттуу көрдө – ыксаабыт кийи хаамарым-сиимэрим ыныырыга бэрт буоллаҕа. Атыыһыттым үөрэ-кото көрүстэ, сыпсар барытын хаалыы оҕуста уонна төлөбүрүн көрдеотэ. Үөрэ-кото төлөөн, бу маҕаһыын аттыаһаччыны кытта борюо үлэлэһэрин, үрдүк таһымнааҕын болгоҥсотим уонна дьиэм диэки хаама турдум. Наһаа үчүгэй күн-дьыл буолбут. Арыый кэлэрбит: Сайын кэлбитинэн, аны сана быыаччыйа, атах таҥаһа ылынарым дуу,» — диэн санаа киирэн, таҥас-сап маҕаһыынын кэрэрго турунуом.

Элбэх маҕаһыыны өтөйтолоон көрдүм да, тугу да булумматым. Онон элбэх дьон хараҕа хаппаар, көрэ кэстүүлээх «Красотка» диэн маҕаһыынна киирдим. Эгэлгэ таҥас-сап дьэ, маннык баар эбит. Атыыһыт кыыс араас таҥаһы барытын кэтэрдэн көрдө. «Дьэ, кырдьык кырасаабыйса буолан тахсар буолуом быыһыгыах» диэн эрэл санаам сүгүлгэ. Онон баҕа санаам туолан быыаччыйа уонна сарагаан ылынным. Үөрбүччэ-кэлгүччэ, аны чугас турар «Сандалетто» диэн атах таҥаһын маҕаһыыныгар көтөн-мөҥүн түстүм. Атыыһыт кыыс миигин көрөөт, дорооботтун туппутунан, аттыбар баар буола түстэ. Эйэҕэбин туһанан, дьэ даа, арааһа сордоотум ааҕай быыһыллаах. Бэйэм аны бириинчик соҥуос кийибин: «Бу кыра, ол дьүүгүнэ атын, итинник курдук гынан баран атын дьүүгүнүгэр уонна көмөйдээҕэ баар дуо?»-диэн элбэх боппуруоспунан көмөн кэбистим. Ол тухары кыыһым барытыгар сыпсар эпиэгтээн, кэрдэрон, ылдьэн-аҕалан истэ. Дьэ, өр да кэрдээн, сирэн-талан, наһаа үчүгэй быыһыллаах түүппүгэ ыллым. Атыыһыппар махтанан, санаам көтөҕүллэн дьиэлээтим. Аны кэлэр сырыыга атын маҕаһыыннарга сылдьыаҕым, сэрэнэн-сэрбэнэн олорун, хайдах атыыһыттар үлэлиилэрин ааҕаччыларбар “сит” гынан сырдатыаҕым.

Моника.

Россияҕа айаннаа “Сахамедстрах” полиһын умнуман!

«Сахамедстрах» страховкалыыр медицинскэй хампаанньа АУо, лицензията ОС №2873 – 01 сэтинньи 09 күнэ, 2016 с.

Тапталлаах көрсөҥнүм, ааҕыыт, убаастыыр күүгэннүт, аймахтыт

КАРСАНАЕВ Терентий Петрович

бу дьыл, бэс ыйын 4 күнүгэр уһун ыарахан ыарыытын олохтон туораабытын барыа аймахтарыгар,доҕотторугар, биэрэ дьонуттар курутуйан туран ыытыннарбыт:

Көрсөҥ, оҕолоро, аймахтара Александра Петровна, Кобяковтар, Алексеевтар, Артем, Егор, Петр Платоновтар дьиэ көрсэтэрэ.

Кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

- Тапталлаах быраатара, убайдара, Чурапчы нэһилиэгин олохтоохтоох, Саха Өрөспүбүлүкэтин автомобильный тыраанспарыт бочуоттаах үлэһитэ, “Үрбаан сайдыытыгар үгүөлэрин иҥнэ” мэдэл хаһаайына, ер сылларга Райсельхозтехникаҕа суоттаахтыбыт Карсанаев Терентий Петрович уһун ыарахан ыарыытын олохтон туораабытынан, аҕатыгар Петр Терентьевичка, бириҥэ тэрээбүттэриэгэр, кийиитэриэгэр, сахастарыгар Валентина Петровнаҕа, оҕолоругар Валентинна, Мариинаҕа, кинилэр дьиэ көрсэтэриэгэр Кузьминнар, Федоровтар, Слепцовтар, Прокопьевтар.

- Тапталлаах көрсөҥ, Терентий Петрович Карсанаев уһун ыарахан ыарыытын олохтон туораабытынан, көрсэниэгэр Валентина Петровнаҕа, оҕолоругар, сиэннэриэгэр, “Сельхозхимия” тэриллэтиэгэр бириҥэ үлэлээбит дьүөгэлэрэ Степановтар, Макаровтар, Поповтар дьиэ көрсэтэрэ.

- Күүгү быраатара, убайдара Карсанаев Терентий Петрович ыарахан ыарыытын олохтон туораабытынан, аҕатыгар, балыыгыгар, бырааттыгар, көрсэниэгэр, оҕолоругар, сиэннэриэгэр Андреевтар, Беляевтар, Пономаревтар.

- Убаастыыр дьүөгэлэрэ Валентина Петровна тапталлаах көрсөҥ Карсанаев Терентий Петрович уһун ыарахан ыарыытын олохтон туораабытынан, дьиэ көрсэниэгэр, барыа аймахтарыгар 1977 сылларааа Дирин орто оскуолатын бириҥэ бүтэрбит доҕотторо.

- Тапталлаах көрсөҥ Карсанаев Терентий Петрович ыарахан ыарыытын олохтон туораабытынан, көрсэниэгэр Валентина Петровнаҕа, оҕолоругар, сиэннэриэгэр, аҕаларыгар, барыа аймахтарыгар ЧРОСИО профкома, комитетэ.

- Бүүктүүр ыалдьар Карсанаев Терентий Петрович уһун ыарахан ыарыытын олохтон туораабытынан, көрсэниэгэр Валентина Петровнаҕа, аҕатыгар Петр Терентьевичка, оҕолоругар, бириҥэ тэрээбүттэриэгэр ыалдьар Маргоша уонна Николай Месниковтар дьиэ көрсэтэрэ, кинилэр оҕолоро, сиэннэрэ.

- Убаастыыр күүгү күүгэттэрэ Карсанаев Терентий Петрович уһун ыарахан ыарыытын олохтон туораабытынан, аҕатыгар Петр Терентьевичка, балыыгыгар Валентина Петровнаҕа, уолдьуоттар Валентиннаҕа, кийиитигэр Дьиннаҕа, кыыһыгар Мариинаҕа, күүгүгүгэр Андрейка, сиэннэриэгэр, бириҥэ тэрээбүт балыыгыгар, барыа аймахтарыгар Константин Егорович, Николай Егорович Платоновтар, Мария Ивановна Попова дьиэ көрсэтэрэ.

- Тапталлаах быраатара, убайдара, Саха Өрөспүбүлүкэтин автомобильный тыраанспарыт бочуоттаах үлэһитэ Карсанаев Терентий Петрович уһун ыарахан ыарыытын олохтон туораабытынан, аҕатыгар Петр Терентьевичка Карсанаевка, көрсэниэгэр Валентинаҕа, оҕолоругар Валентиннаҕа, Мариинаҕа, күүгүгүгэр, кийиитигэр, сиэннэриэгэр, бириҥэ тэрээбүттэриэгэр убайа Афанасий уонна кини дьиэ көрсөҥ.

- Бириҥэ үлэлээбит коллегаларга Карсанаев Терентий Петрович уһун ыарахан ыарыытын олохтон туораабытынан, аҕатыгар, көрсэниэгэр, оҕолоругар, сиэннэриэгэр, барыа аймахтарыгар “Дорожник” ХЭТ коллектиба.

Кэриэстэбил

Ийэбит, эдьиийбит сырдык кэриэһигэр

Былырыгы кырдьаҕастар этэр буоллаҕа: «Кийи олоҥо диэн олус да түргэн. Түннүгүнэн эдэс гынан кэлиэт чыычаах көрүтэ», - диэн.

Ол курдук Телей нэһилиэгин олохтоохтоох, ыал ийэтэ, эйэҕэс эбитэ, сиэна бэтэрээнэ **Надежда Константиновна Гуляева (Тарасова)** орто дойдуттан барбыта бу дьыл, бэс ыйын 8 күнүгэр биир сылын туолар. Нэлэ Тарасовтар дьиэ көрсэннэ сылыыны 14 күнүгэр 1957с. күүгүүлэх 3-с оҕонон тороппүгэ. Ийэлэрэ Татьяна улахан ыарыыга ыларан, 5 оҕону туппайах хааларан, күн сириттэн күрэммитэ. Ол иҥин эдэр сайыгыттан кыһалҕалаах олоҥу биэрэн улаатыыта. Аҕата Константин иккистээн олоҥун онтостон көрсэн ылбыта. Иннэ тыыннаах, улахан дьиэ көрсэн 7 оҕолоно түспүтэ.

Надя оскуолаҕа үөрэнэр сылларыгар успуорт оптуогэр собулаах дьарыктанара, ол курдук дуобатчыт, хайыһардыыт, баскетболист бэрдэ этэ, бэйэтин кыанара. Оскуола комитэтэ Эристик Эристиин соҥуос «Бономо» фермыытыгар 2 сыл ыанньыксытынан үлэлиир. Ол кэмэ хас да тогулаах комсомольскай комиссиялаах дьиэлээтэннэн тальыллыбыта.

Надежда ыллыырын-туойарын олус собулуур. Ол баҕа санаатын толорон, Дьокуускайга культуурунай-сырдатар училищеҕа киирэр. 3-с сылынан «Свирь-жерскэкоровиэ» ансамбэлгэ Аллараа Хатымаҕа Андрюшкиноо бөҕүлүгэр аанаан үлэлии тиийбитэ. Онно күлүүн дириэктэриэннэн үлэлэппитэ.

Надежда Чурапчыгын ахтан дойдутар кэпсэн олоҥуйар. 1981 сылларааа атырдьах ыйын 24 күнүгэр Телей олохтоохтор Семен Гуляевка көрсэн тахсан ыал буолбуттара. Утуу-субуу кыыстаах уол оҕоломмуттара.

Надежда Константиновна өр сылларга Телей кулуубугар уус-уран салайаччынан ситиһиилэхтик үлэлэппитэ. Ыллаҕай ырыаһыт, кэрдэхтэрдээх арыыс, иминэс үнүүгүт быыһыыгынан кэнсэри үгүстүк кыргэппитэ. Маны таһыан «Хаадьы Хабырыыс» диэн уус-уран киинэҕэ соннооон үгүс кийини күлгорбитэ. Надя сценаҕа аанаан торообут курдуга. Туттарыыны-хаптарыыны, таҥастыыны-сабыдыалы кийи көрөн үөрэр этэ. Сыралаах үлэҕэ сыаналаах, үгүс грамотаан, махтал сурутуган уонна улуус күлтүүрүгэр салалтага «Сцена бэтэрээнэ» диэн үрдүк болоҥнон наҕараадаламмыта.

Кэнники сылларга аҕам саастаах дьахталлар «Талба» тумсүүлэриэгэр киирэн биилэ сэргэхсийбитэ. Бу комнэ вокальный ансамбэлгэ тэриллэн, улууска хас да тогул куонкуруска кытыыллыбыттара. Маны таһыан Надежда спорор «Сарыыа» түөлбэтэн биир саамай бастын актыыбыыта этэ.

Надежда Константиновна биир дьиэлэ – коллектиэнэр. Араас сылларга мустут суумаҕын быыстапкатын улууска, нэһилиэкэ хас да тогул туруорбута.

Бэйэлэрэ ийэбит түрүөн-таҥаран туппуулаах хаһаайка бэрдэ этэ. Настаа аҕаларыгар собулаах луукуура, сир аһын эгдэгэтин, моонньоҕон, хаптаҕас, дьаҕыан, отон араанын элбэхтик амсаппыта, үөрүгүө. Кэлин сиэн кырдьыгастарын тэҥнэ бэлиитиэнэрэ сылдьан элбэхтэ үөрэппитэ, сирилэйдэтэ кэпсэппүтэ. Сиэннэрэ кырдьыгастар оҥу олус күүдүгүк саныыллар.

Надежда олорон аастыт олоҥор ыаллыйбэтэ, эрдэлээх көрсэн саамай туһаах кийитэ аҥы сүгүн сүкпүгэ. Чугас ыалдьыгар истин сыҥаахтаах буолан, үгүс дьүөгэлээҕэ.

Бэйэлэрэ ийэбит олус соҥуччу олохтон барда. Кини өлүү сторобоҕок олоҥун оҕолоро, сиэннэрэ салгыахтыы, эбэбит аатын үйэтитиэхтэрэ.

Көрсөҥ, оҕолоро, сиэннэрэ, дьүөгэлэрэ, аймахтара, бириҥэ тороппүгэрэ Тарасовтар.

Кылабылай редактора – **А.А. ЗАХАРОВ.**
Эпиэстэлэр сэкиэтэрэ, суруйааччы – **А.Н. ЗАХАРОВА.**
Корректордаан – **М.В. ПЕТРОВА.**
Таҥаччы – **Л.К. ПОПОВА.**
Бэчээтэлэр – **Ф.А. ПРОТОДЬЯКОНОВ.**

Тэрийэн таһаарааччылар: СР Правительствата, Чурапчы улууһун “Саҥа олох” редакционнай-издательскай холбоҕуок автономнай учреждение. Российскай Федерация Роскомнадзор СР управлениетыгар 2012 с. кулун тутар 15 күнүгэр регистрациламмыт нүөмэрэ – ПИ №ТУ14-0238.

Редакция, издатель аадырыһа: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 “а”. Телефоннарбыт: редактор – 41-332, отделлар – 41-265, 41-358. E-mail: sanaoloh@mail.ru, сайт: sanaoloh.ru, instagram: @sanaoloh

Бэчээкэ сакаас: № 42 (11498). Хаамыыта: 2,5 бэч. лист. Тираж 1325. Хаһыат сыаната: 10 сол.

Саҥа олох

Автор суруйар эпиэстэлэр оннук редакция позициятыгар маҥан ох түбүгэр буолбаттар. Суруйааччылар чахчылар кырдьыктаахтарыгар эпиэстэлэнэллэр автор туһугар бэлэх суруйар.

Хаһыат бэчээкэ бэриллэр графигы: 16 ч 00 м. Бэчээкэ бэриллиннэ: 16 ч 00 м. “Саҥа олох” редакционнай-издательскай холбоҕуокка 07.06.2018 с. офсэтка бэчээттэнэ. Типография аадырыһа: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 “а”. Индекса: 54907. Хаһыат надиэлаҕа иккиэ: оптуорунньукка уонна бэтэринсэҕэ тахсар.